

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Татарстан

Муниципальное образование Муслимовского района

Муслимовская гимназия

РАССМОТРЕНО

руководитель ШМО

_____
Муртазина Л.Г.
Приказ № 1 от «28»
август 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

заместитель директора
по УР

_____
Миннегалиева Л.Р.
Приказ № 1 от «29»
август 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

директор гимназии

_____
Мирзаянов А.Ф.
Приказ № 1 от «31»
август 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Литературное чтение на родном языке» (тат)

для обучающихся 1– 4 классов

с. Муслимово 2023

АҢЛАТМА ЯЗУЫ

Соңгы елларда төп белем бирү программаларын үзләштерүгә, гомуми белем сыйфатына карата таләпләрнең үзгәрүе, белем эчтәлеген заманга туры китереп яңарту, аның сыйфатын һәм нәтижәләлеген күтәрүгә омтылыш, методик алым һәм чараларның камилләшүе, әдәбият белемендәге яңарыш һәм гомумән гуманитар фәннәр өлкәсендәге яңалык-үзгәрешләр татар мәктәпләре өчен әдәби уку программасын федераль дәүләт белем стандарты таләпләренә туры китереп эшләү ихтыяжын тудырды.

Әдәби уку башлангыч мәктәптә төп гуманитар предметларның берсе булып санала, чөнки укучы әдәби уку ярдәмендә башка предметларны да үзләштерү мөмкинлегенә ия була. Бу фән аша кече яшьтәге мәктәп баласына һәръяклы белем бирелә. Укучының аңы дөньяны дәрәс күзаллы алырлык уяу була. Бары тик югары аң тәрбияләп кенә әйләнә-тирәнә дәрәс аңларга, өйрәтергә мөмкин.

Башлангыч мәктәптә әдәбият дәрәсләренә төп максаты: 4 ел уку дәверендә балада дәрәс һәм йөгәрек уку күнекмәләре булдыру, халык авыз ижаты, язучы һәм шагыйрьләр әсәрләре белән якыннан таныштыру, чәчмә һәм шигъри әсәрләргә укып, эстетик ләззәт алырга өйрәтү. Әдәби уку дәрәсләренә төп бурычы – укучыларда йөгәрек, аңлы, сәнгатьле уку күнекмәләре булдыру, текст һәм китап белән эшләү осталыгы тәрбияләү.

Халык авыз ижаты әсәрләре белән танышу язучылар әсәрләре белән таныштыруның алшарты булып тора. Аларны өйрәнү автор әсәрләрен уку белән параллель алып барыла. Фольклор әсәрләре язучыларга килгәнчегә кадәргә халык тормышын чагылдырырга сәләтле, шулай ук алар кеше һәм табигать арасындагы бәйләнешне күзалларга да мөмкинлек бирә.

Кече жанрларның күпчелеге уен характерында. Табышмаклар аша табигать турындагы әһәмиятле мәгълүматлар иштә кала. Эндәшләрдә шулай ук табигатькә мөрәжәгать итү, үтенү чагыла. Санамышлар иң борынгы санауның серләрен ача. Хайваннар турындагы әкиятләрдә геройлар уйдурма образлар аша бирелә. Ә тылсымлы әкиятләрдә жәнлекләр төп геройларның

булышчылары итеп сурәтләнә. Әкиятләр аша яшь кешенең төрле каршылыклар аша үтеп үсү юлы күрсәтелә. Халык авыз ижаты жанрлары барлык халыкларда да охшаш була.

Язучы әсәрләрендә тарихи вакыйгалар кеше кичерешләре белән үрелеп бара. Ә фольклор әсәрләрендә тылсымлы дөнья күрсәтелә, һәм вакыйгалар һәрвакытта да уңай сыйфатларга ия булган геройларның жиңүе белән тәмамлана.

Кече яшьтәге мәктәп баласын үзе аңларлык әдәби алымнар – чагыштыру, каршы кую һ.б. белән таныштырырга кирәк. Шигъри әсәрләргә яратырга һәм аларны укып ләззәтләнә белергә өйрәтү дә зарур. Ә башлангыч сыйныфларда боларны өйрәтә алмасак, сәнгатьнең бер төре буларак поэзия күп кенә укучылар өчен аңлаешсыз булып калачак.

Әдәбият курсында һәр уку елының үзенең аерым үзенчәлекләре бар. Бу фәнне укытучының төгәл бурычлары программа таләпләрендә ачык чагыла.

УКЫТУНЫҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛГАН НӘТИЖӘЛӘРЕ

Башлангыч гомуми белем бирү мәктәбендә «Әдәби уку» предметын үзләштерү нәтижәсендә укучыларда татар әдәбиятының күп мәдәниятле дөньядагы роле һәм әһәмияте турында күзаллау формалаштырыла.

Башлангыч мәктәпне тәмамлаганда укучыда алга таба белем алуға кирәкле нигез салына. Әйләнә-тирә дөньяны танып белүдә әдәби укуның ролен һәм кирәклеген, кешенең интеллектуаль культурасын формалаштырудагы әһәмияте аңлатыла. Укучыларда үз-үзенә һәм әйләнә-тирә дөньяны танып белү өчен системалы рәвештә белем алуға ихтыяж тудырыла. Кече яшьтәге мәктәп баласы, тормышта үз урынын табу, танып белү эшчәнлеген киңәйтү максатыннан, әдәби әсәрләргә кызыксынып өйрәнчәк дип көтелә.

Башлангыч гомуми белем бирү баскычында әдәби укуға өйрәтүнең **гомуми нәтижәләре** түбәндәгеләр:

- укучыны әдәби әсәрләр аша Туган иле, туган ягы, дөнья халыклары мәдәнияте һәм тарихы белән таныштыру;
- әдәби әсәргә, сәнгатьнең үзенчәлекле бер төре буларак, башка сәнгать әсәрләргә белән чагыштырып өйрәнү;
- әсәрнең жанрын билгеләгәндә, геройларга характеристика биргәндә анализ, чагыштыру, каршы куя ысулларын куллану;
- төрле характердагы әсәрләр белән таныштыру;
- кече яшьтәге мәктәп баласын үз фикерен курыкмыйча әйтәргә, башкалар фикерен тыңлый һәм хөрмәт итәргә күнектерү;
- укучыларны әдәби, фәнни, фәнни-популяр текстлардан үзләренә кирәкле мәгълүматларны эзләп таба белергә өйрәтү;
- сүзлек, энциклопедияләр белән эшләү күнекмәләргә булдыру;
- төрле ситуацияләрдә, сөйләм этикеты кагыйдәләрен үтәп, диалог, монолог төзәргә өйрәтү.

«ӘДӘБИ УКУ» ПРЕДМЕТЫНЫҢ СТРУКТУРАСЫ

Сөйләм һәм уку хезмәте төрләренә таләпләр

Тыңлау (аудирование)

Ишеткән сөйләүне кабул итү (әңгәмәдәшенең фикерләрен, төрле текстларны укыганда тыңлый белү). Сөйләм барышында әйтелгән фикерне аңлау, ишеткән әсәрнең эчтәлегенә буенча сорауларга жавап бирү, вакыйгаларның эзлеклелеген билгеләү, сөйләмдә куелган максатны аңлай алу, дәрәс, фәнни яктан танып-белү, әдәби әсәрләргә тыңлаганнан соң сораулар куя белү таләп ителә.

Уку. Кычкырып уку

Ижекләп укудан әкрәнләп йөгәрек, аңлап, сүзләп укуга күчү.

Уку тизлеген даими рәвештә арттыра бару. Аны текстның мәгънәсен тулы күләмдә аңларлык дәрәжәгә житкерү. Укыганда орфоэпик һәм интонацион нормаларны саклау. Жөмлөләргә укуганда тыныш билгеләрен интонация белән аера белү. Төрле төрдәгә һәм типтагы текстларның мәгънә үзенчәлекләрен аңлау, аларны интонация ярдәмендә бирү.

Эчтән уку

Яшь үзенчәлекләренә туры килгән күләмдәгә һәм жанрдагы әсәрләргә эчтән укыганда мәгънәсен аңлап житкерү. Уку төрләрен билгели белү (өйрәнү, танышу, карап чыгу, сайлап уку). Тексттан тиешле мәгълүматны таба белү. Фактлар, тасвирлау, өстәмә фикерләр белән тулыландырып уку.

Төрле стильдәгә текстлар белән эш

Төрле стильдәгә – әдәби, дәрәслек, фәнни-популяр текстлар турында гомуми күзаллау булдыру, аларны чагыштыра белү. Бу төр текстларның максатларын билгеләү. Фольклор текстларының үзенчәлекләрен табу. Текстны төрле жөмлөләр тизмәсеннән гамәли аеру. Әсәрнең исеменә һәм бизәлешенә карап, эчтәлегенә турында белә алу.

Текстның темасын, төп фикерен, төзелешен ачыклау; текстны мәгънәле кисәкләргә бүлү, аларны исемләү. Төрле мәгълүмат белән эшли алу. Текст

буенча сорауларга жавап бирү, тема буенча чыгыш ясау, иптәшенең чыгышын тыңлау, әңгәмә вакытында, текстны кулланып, жавапларны тулыландыруда катнашу. Төрле белешмә һәм иллюстратив-сәнгать материалларыннан файдалану.

Библиографик культура

Сәнгатьнең бер төре буларак китап. Китап – кирәкле белемнәрнең чишмәсе. Россиядә һәм татарларда беренче китаплар, аларның басыла башлау тарихы турында гомуми күзаллау. Уку китабы, әдәби әсәр, белешмәлекләр. Китап элементлары: эчтәлеге яки бүлекләр исемлеге, титул бите, аннотация, иллюстрацияләр. Китапта бирелгән мәгълүмат төрән ачыклау: фәнни, әдәби (тышкы билгеләренә һәм анда бирелгән белешмә-иллюстратив материал). Китап типларын ачыклау: әсәр, жыентык, сайланма әсәр, вакытлы матбугат, белешмәлекләр (сүзлек, энциклопедия).

Бирелгән исемлек, картотека буенча китап сайлый белү. Алфавит каталогыннан файдалану. Яшь үзенчәлекләренә туры килгән сүзлек һәм белешмә материалларны мөстәкыйль рәвештә куллана белү.

Әдәби әсәр тексты белән эш

Әсәрнең исемен аның эчтәлегенә мөнәсәбәтле рәвештә аңлау. Укытучы ярдәмендә әдәби әсәрнең сәнгати үзенчәлекләрен билгеләү. Халык авыз ижаты әсәрләренең гомумкешелек әхлак кагыйдәләрен һәм кешеләрнең үзара мөнәсәбәтләрен күрсәтүен ачыклау. Әсәр геройларының эш-гамәлләренә әхлак кагыйдәләре нормаларыннан чыгып бәя бирү. Туган ил, Ватан төшенчәсен аңлау, Россия халыклары мисалында әдәбиятта төрле милләт халыкларының туган илгә мөхәббәте турында күзаллау булдыру. Төрле халыкларның фольклорында тема, идея, геройларның охшашлыгы. Телнең сурәтләү чараларын кулланып, мөстәкыйль рәвештә текстны күз алдына китерү: укытучы сораулары буенча, әсәрнең лексик үзенчәлекләрен истә тотып, эпизодларны бер-бер артлы искә төшерү, иллюстрацияләр буенча сөйләү, эчтәлеген сөйләү.

Сэнгатыллек тудыру чараларын кулланып, бирелгән тексттагы геройга характеристика бирү. Әсәрдән геройны һәм вакыйгаларны характерлаган сүзләргә табу. Укытучы ярдәмендә катнашучыларның эш-гамәлләренә мотивларын билгеләү, аларны анализлау, чагыштыру. Геройларның эш-гамәлләренә каппа-каршылыгы яки охшашлыгы буенча чагыштыру. Текстны анализлау барышында автор билгеләмәләре, геройның исеме аша авторның аңа мөнәсәбәтен ачыклау. Әсәр героеның портретын, характерын аның эш-гамәлләре һәм сөйләмә аша бирү.

Әдәби әсәр әчтәлеген сөйләүнең төрләрен (тулы, сайлап, кыскача – төп фикерне әйтү) үзләштерү.

Текстның әчтәлеген тулысынча сөйләү: бирелгән өзектәгә төп фикерне ачыклау, кирәкле сүзләргә билгеләү, исем кушу, эпизодның әчтәлеген тулысынча сөйләү, һәрбер өлешнең һәм текстның төп фикерен билгеләү, һәр өлешкә һәм тулаем текстка исем кушу, тексттагы жөмлөләргә атау, сорау жөмлө яки үзләргә теләгән форма кулланып, план төзү.

Бирелгән өзек әчтәлеген сайлап сөйләү: геройга характеристика бирү (кирәкле сүзләргә тексттан сайлау), вакыйга буенча урынны сурәтләү (урынны сурәтләгән сүзләр, сүзтезмәләргә тексттан алып).

Төрле әсәрдәгә охшаш ситуацияләргә, геройларны табу, чагыштыру.

Уку материалы, фәнни-популяр һәм башка текстлар белән эш

Әсәрнең исеме аның әчтәлегенә бәйле рәвештә аңлату. Уку, фәнни-популяр текстларның үзенчәлекләрен ачыклай белү. Риваять, легенда, мәсәл, миф, санамыш, әкият, тизәйткеч, үртәвеч, такмаза, бәет кебек әсәрләрнең гомуми үзенчәлекләрен аңлау. Текстларга гади анализ алымнары белән таныштыру; сәбәп һәм нәтижә бердәмлеген ачыклау. Текстның төп фикерен, микротемаларны, төп һәм терәк сүзләргә табу. Текстны кабат укыганда эшчәнлек алгоритмын төзү. Терәк сүзләр, модель, схемаларга таянып, текстны кабат күздән кичерү. Әчтәлекне тулысынча һәм кыскача сөйләү (төп фикерне билгеләү).

Сөйләм (аралашу культурасы)

Сөйләм төрө буларак диалог. Диалогик сөйләмнөң үзенчәлекләре: сорауны аңлау, аларга жавап бирү; текст буенча сораулар куя белү. Әңгәмәдәшене бүлдермичә тыңлый һәм тикшерелә торган мәсьәлә буенча әдәпле итеп үз фикеренә әйтә белү (уку, фәнни, әдәби текст буенча). Текстка һәм шәхси тәҗрибәгә нигезләнеп, текст турында үз фикеренә әйтү. Дәрестән тыш аралашу вакытында сөйләм әдәбе нормаларынан тайпылмау. Фольклор әсәрләре нигезендә милли этикет үзенчәлекләре белән таныштыру. Сүзлек белән эш (туры, күчерелмә, күпмәгънәле сүзләргә аерып алу), укучыларның сүзлек байлыгын максатчан тулыландыра бару.

Сөйләм төрө буларак монолог. Автор текстна таянып, тәкъдим ителгән яки укытучы әйткән тема буенча зур булмаган текст (монолог) төзү. Сөйләмдә текстның төп фикерен чагылдыру. Фәнни-популяр һәм әдәби әсәрләрнең үзенчәлеген искә алып, укылган яки ишеткән текстның эчтәлеген төгәл сөйләп бирү. Көндәлек тормыштан, әдәби әсәрләрдән, сынлы сәнгать әсәрләреннән алынган тәэсирләргә тасвирлы белү, фикерләү, хикәяләү аша бирү. Чыгышыңны дөрес планлаштыра алу. Монологик сөйләмнөң үзенчәлекләрен искә алып, синоним, антоним, чагыштыруларны урынлы куллану.

Укылган әсәрнең давам буларак, телдән сочинение, рәсем яки бирелгән тема буенча кечкенә хикәя төзү.

Язма сөйләм културасы

Язма сөйләм нормалары: эчтәлекнең әсәр исеменә туры килүе (тема чагылышы, геройларның характеры, вакыйга барган урын). Язма сөйләмдә телнең сәнгати сурәтләү чараларын: синоним, антоним, чагыштыруларны куллана белү. Бирелгән тема буенча хикәя, бәяләмә төзү.

Балалар китабы белән эш

Россиядә яшәүче төрле милләт халыкларының авыз ижаты әсәрләре. XIX–XX гасырда яшәгән классик язучыларның (шул исәптән балалар

язучыларының да) әсәрләрән өйрәнү. Чит ил һәм хәзерге көн язучыларының кече яшьтәге мәктәп баласы аңлый алырлык әсәрләрән бирү.

Төрле китаплар (тарихи, мажаралы, фантастик, фәнни-популяр басмалар, белешмәлекләр, энциклопедияләр) һәм балалар вакытлы матбугаты белән танышу. Юмористик әсәрләр.

Балаларга тәкъдим ителә торган төп темалар: төрле халыкларның авыз ижаты, Туган ил, табигать, балалар, жәнлекләр, яхшылык һәм яманлык.

Әдәби әсәрләрне гамәли үзләштерү

Укытучы ярдәмендә әдәби тексттан сәнгатьлелек чараларын: синоним, антоним, эпитет, чагыштыру, метафора, гипербодаларны табу һәм аларның әһәмиятен билгеләү.

Әдәби әсәр, әдәби образ, сүз сәнгате, автор (сөйләүче), сюжет, тема; әсәр героине: портрет, сөйләмә, эш-гамәлләр, фикерләр; авторның әсәр героине мөнәсәбәтә төшенчәләрен аңлату. Әсәрнең төзелеш үзенчәлекләре, сурәтләнү (пейзаж, портрет, интерьер), фикер йөртү, геройның монологы һәм диалогы, композиция үзенчәлекләре турында күзаллау булдыру.

Чәчмә һәм тезмә сөйләмне тану, аеру; тезмә сөйләмнең үзенчәлекләрен (ритм, рифма) билгеләү.

Фольклор һәм автор әсәрләрән аеру. Әсәрләрнең жанр төрлелеге. Фольклор формасы буларак бишек жыры, үртәвечләр, мәкальләр, әйтемнәр, табышмаклар; аларны тану, аеру, төп фикерен билгеләү. Әкиятләр (хайваннар турында, тормыш-көнкүреш, тылсымлы) белән танышу. Әкиятләрнең әдәби үзенчәлеге, тел байлыгы, төзелеше. Автор әкиятләре.

Хикәя, шигырь, мәсәл жанрлары турында гомуми күзаллаулар, төзелеш үзенчәлекләре, сәнгати чаралары.

«Әдәби уку» программасы укучы эшчәнлегенә бәйле эш төрләрән күрсәтә. Дәресләрдә сәнгатьле уку, текстның эчтәлеген сөйләү һәм язу, сочинение язу, әзер темага телдән яки язма рәвештә текст әзерләү, картиналар белән эшләнү, әсәргә нигезләнп инсценировка эшләнү, рольләргә бүләнп уку, уен кебек эш төрләрән куллану күз алдында тотыла.

Нәтижәдә, әдәби уку аша укучыларда сүз сәнгәтен өйрәнүгә нигез салына, сөйләм культурасы булдыруга ирешелә. Бала әдәби текст укуның мәгълүмат чыганагы гына түгел, бәлки әхлакый һәм эстетик ләззәт алу чарасы булуына төшенә. Укучы текст аша милли әдәбият үзенчәлекләрен тоярга, әсәргә карата үз бәясен белдерергә тиеш була.

Башлангыч мәктәпне тәмамлаган укучы әдәби әсәрдән автор житкерергә теләгән төп фикерне аерып чыгара белергә тиеш. Шулай ук аның лирик әсәрнең хис белдерү өчен хезмәт итүен аңлавын, әсәрдә автор һәм анда катнашучы геройларның фикер аерымлыкларын тоемлы алуы да күз алдында тотыла.

УКЫТУ ПРЕДМЕТЫНЫҢ ТӨП ЭЧТӘЛЕГЕ

Программа әдәби әсәрләр белән эшләү юллары, алымнары белән таныштыра, шул ук вакытта укытучыга ижади эшләү мөмкинлеге дә калдыра.

Шигырь һәм проза. Шигъри һәм чәчмә әсәрләр турында гомуми күзаллау булдыру. Әдәби әсәрнең исеме, авторы (язучы, шагыйрь) була, халык авыз ижатында ул билгесез (авторы юк).

Халык авыз ижаты әсәрләре

Халык авыз ижаты турында гомуми күзаллау. Авторларының булмавы, телдән сөйләм, гамәли уен характерындагы кече жанр әсәрләре. Бишек җырлары, санамыш, табышмак, тизәйткеч, эндәшләр. Әйләнмәле һәм чылбыр әкиятләре. Халык авыз ижатының табышмак, әйләнмәле әкият кебек формаларын гамәли үзләштерү.

Сурәтләнгән вакыйгаларга карата автор фикере (әсәр исеме, геройларга характеристика, автор бәяләмәсе).

Хайваннар турында әкиятләр. Әкиятләр турында гомуми күзаллау. Татар халкының хайваннар турындагы әкиятләрендә төп герой, аның характеры. Россия халыклары әкиятләре. хайваннар турында әкиятләренң, гасырлар кичеп, хәзерге көнгә кадәр килеп җитүе: бик борынгы әкиятләр, борынгы әкиятләр, әкияти вакыйгалар.

Әкиятләренң тәрбияви роле. Геройларның характеры, аларның акыл-фигыльләре, һәрвакыт ярдәмчел, киң күңелле булуларына игътибар итү, ишарә ясау. Күчмә сюжетлар.

Тылсымлы әкиятләр. Сюжет куелышы. Тылсымлы дөньядагы предметлар, әкияти төсләр, тылсымлы булышчылар. Борынгы заманнарда дөньяны танып белү (төрле көчләр, кешенең хайванга, үләнгә, табигать күренешләренә әверелүе). Тылсымлы әкиятләренң төзелеш үзенчәлеге (вакыйгаларның чылбыр рәвешендә үрелеп баруы, кабатлаулар). Тылсымлы әкият геройлары. Тылсым дөньясы, булышчылар, тылсымлы предметлар, тылсымлы саннар (3, 7, 13, 40). Әкият геройларының тылсым дөньясында

сәяхәт итүе, сынаулар аша үтүе, явыз көчләрне жиңүе, гаделлекнең тантана итүе. Дөнья халыклары әкиятләре.

Тормыш-көнкүреш әкиятләре. Тормыш-көнкүреш әкиятләренең килеп чыгышы. Тылсымлы әкиятләрдән аермалы яклары. Әкиятләрдә проблемалар, үгет-нәсыйхәт, юмор хисе.

Автор әкиятләре. Автор һәм халык әкиятләрендә сюжет-композиция охшашлыгы, яна мәгънәви төсмерләр бирү. Татар, рус, дөнья классикасында халык әкиятләре һәм автор әкиятләрендә охшашлык: сихри көчләрне жиңү юллары (халык әкиятләрендә), ярату хисенең көче (автор әсәрләрендә).

Риваять, бәет, мифлар турында гомуми күзаллау булдыру. Риваять, бәет, мифларда кешеләр тормышының чагылышы, табигый көчләрнең кешеләргә ярдәмгә килүе. Кешелек дөньясы һәм тылсымлы дөнья арасындагы бәйләнеш.

Мәкальләр. Мәкальләр – халыкның тормыш тәҗрибәсеннән тупланган акыллы сүзләр. Мәкальләре төрле ситуацияләрдә урынлы куллана белергә күнектерү. Төрле халыкларның мәкальләре, аларның охшашлыгы. Әкият, мәсәл, хикәянең, иллюстрацияләренең эчтәлегенә туры килә торган мәкальләре дәрәс сайлау.

Автор әсәрләре

Тылсымлы шигъри әкиятләр (Г. Тукай. «Су анасы», «Шүрәле» һ.б.), аларда халык әкиятләре белән сюжет бәйләнеше, композиция үзенчәлеге. Автор әсәрләрендә һәм халык әкиятләрендәге сюжет кулланылышы (капма-каршы ике дөнья, булышчылыр, тылсымлы төсләр). Автор әкиятләрендә, нәкъ халык әкиятләрендәгечә, вакыйгаларның кабатлануы, чылбыр рәвешендә тезелүе, аерым сүзләренең ритмик кабатланып килүе. Автор теленең кабатланмас матурлыгы.

Мәсәлләр

Мәсәлләрнең ике өлештән – сюжеттан һәм моральдән (үгет-нәсыйхәт, әдәп-әхлак кагыйдәләре) торуын аңлату. Мәсәлләрнең хайваннар турындагы әкиятләрдән килеп чыгышы һәм гасырлар дәвамында үсеше. Мәсәл

моралендә мәкальләр куллануның тәрбияви роле. Татар язучыларының мәсәлләре белән танышу.

Әдәби жанрлар

Жанрлар турында гомуми күзаллау булдыру; хикәя, шигырь.

Хикәя. Хикәянең исеме. Ике образны чагыштырып сөйли белү. Әсәр геройларына карата үз фикереңне белдерү. Жанр үзенчәлеге: сурәтләнгән вакыйгаларның тормышчанлыгы, әхлак кануннарына туры килүе, уйлап табучанлык. Әсәр исеменең төп мәгънә, әчтәлек белән туры килүе. Хикәя геройлары, аларның портретлары, характеры, сөйләм һәм вакыйгалар аша чагылышы. Хикәядә авторның үз геройларына мөнәсәбәте. Хикәя герою. Характер һәм тойгылар үзенчәлеге. Геройларның характерына чагыштырма анализ. Авторның геройга, вакыйгаларга, күренешләргә мөнәсәбәтен сиземли алу, үз фикереңне әйтә белү. Хикәяләрдә автор билгеләмәсе: герой портреты, катнашучы геройларга характеристика, пейзаж һәм интерьер сурәтләнеше, геройны чолгап алган тирәлек. Әкият һәм хикәя жанрының аерымлыклары (бары тик күзәтелә генә): әкияттә кискен бирелә, ә хикәяләрдә композициянең уйланылмаган, алдан күрелмәгән борылыш алуы күзәтелә. Жанрларның максаты төрле булуга игътибар итү: әкиятләрдә укучы-тыңлаучыга табигатьнең югары көчләре тәэсире, геройларның халәте бирелсә, хикәяләрдә теге яки бу вакыйгада геройларның характерын ачу күзәтелү. Хикәя жанрының үзенчәлекле якларын күзәтү: а) хикәяләрдә вакыйгалар агышы (әсәр героюның характерын ачыклау өчен кызыклы хәлләр); ә) герой характерының катлаулылыгы; б) вакыйга һәм хәлләрнең киеренкелеге; в) әсәрнең сәнгатьле теле. Әсәрдә берничә сюжет сызыгы белән вакыйгалар бирелеше, геройларның кичерешләре, жиңүләре.

Шигырь. Дөньяны шагыйрьләр күзлегеннән чыгып танып белү: шагыйрьнең матурлыкны тоя белергә өйрәтүе. Рифма белән танышу: аны сиземли, таба, куллана белергә күнектерү. Кеше һәм табигать бергәлеге. Әйләнә-тирә дөнья матурлыгының шагыйрь өчен илһам чишмәсе булуына инандыру. Шигырьдә чагыштыру, сынландыру, эпитет. Автор әсәрләрендә

һәм халык авыз ижатында охшашлык. Чагыштыру, контраст, жанландыру кебек гади әдәби алымнарны таба белү. Жанлы сөйләмнең мөһим чараларын үзләштерү күнегүләре: темп, тавыш көче, тон, сөйләм мелодикасы (тавышны күтәрү, түбәнәйтү).

Лирик геройның («Катнашучы герой», «Автор») эчке дөньясын шигъри формада ачып бирү юллары: әйләнә-тирә табигатьне сурәтләү, хис һәм тойгылар чагылышы. Әсәр геройларының сөйләм үзенчәлекләрен билгеләү, аларның эш-гамәлләрен, тирә-якка, дөньяга карашларын чагыштырып карау, үзеңнең һәм авторның геройга мөнәсәбәтен ачыклау. Тексттагы сүзләренен мәгънә төсмерләрен аера белү һәм аларны сөйләмдә куллану, сурәтләү чараларын тану һәм аңлау (чагыштыру, эпитет, метафора, фразеологик берәмлекләр, каршы кую, кабатлаулар). Төрле ел фасылларын чагыштырып, дөньяның күп төсле, формаларның күп төрле булуын аңларга ярдәм итү, матурлыкка тиешле хисләр белән җавап бирергә, оригиналь һәм стандарт булмаган фикерләргә кызыксыну уяту. Гади предметларның гадәти булмаган яктарын ачу.

Геройның эчке дөньясын аның әйләнә-тирә дөньяны танып белүе аша күрсәтү. Шагыйрьләр ижат иткән дөнья белән чынбарлык арасындагы охшаш һәм аермалы яктарны билгеләү. Шигырьләргә укыганда әдәби сурәтләү чараларын (чагыштыру, жанландыру, капма-каршылык, лексик һәм композицион кабатланулар) эзләп табу. Авторларның ижат алымнары, тормышлары турында күзаллау булдыру. Диалогик һәм монологик сөйләмне үстерү.

Әдәби әсәрләрнең башка сәнгать әсәрләре белән бәйләнеше.

Библиографик культура

Дәрәслектә жиңел генә ориентлашырга өйрәтү: эчтәлектән кирәкле әсәрне тиз генә эзләп таба белү. Кече яшьтәге мәктәп баласының дәрәстән тыш эшчәнлеген оештыру: өй, мәктәп китапханәләреннән файдалану. Фән буенча сүзлек, белешмә әдәбият, вакытлы матбугат белән эшләү. Балалар

китабы белән эшләү. Китапның төп элементларын аеру: китап тышлыгы, китап төпсәсе, битләре. Китапны саклап тоту күнекмәләре булдыру.

Тематик һәм монографик жыентыклар турында күзаллау булдыру. Төрле тематик жыентыклар төзү күнекмәләре бирү. «Сайланма әсәрләр» төшенчәсе бирү. Теге яки бу язучы, шагыйрь ижатын өйрәнгәннән соң, аның әсәрләреннән нәни жыентыклар төзү. Китапханәләрдән файдалана белү осталыгын үстерү, тәкъдим ителгән исемлек буенча китаплар сайлый белергә өйрәтү.

Әдәби китапларда жиңел ориентлашу. Китап ахырында бирелгән эчтәлек белән эшләү. Китапның элементлары: титул бите, аннотация, китапның рәссам-бизәүчеләре турында өйрәнүне дәвам итү. Аерым әсәр яисә китапка аннотация яза белергә күнектерү. Сайланма әсәрләр турында белешмә бирү. Мәгънәсе аңлашылмаган яисә авыр язылышлы сүзләргә сүзлекләрдән таба белергә өйрәтү. Язучы, шагыйрьләр турында чыгышлар ясау. Китапханәдә ориентлашу.

Аңлап һәм сәнгатьле уку күнекмәләрен үстерү. Телдән һәм язма сөйләм күнегүләре. Аралашу культурасын ныгыту. Темага карата, әсәр буенча үз фикерләреңне төгәл әйтә белү.

Уку , сөйләү, тыңлау күнекмәләре формалаштыру

Укучыларны тиз һәм йөгәрек укырга гадәтләндерү. Укыганда орфоэпия нормаларын төгәл саклау, дәрәс тавыш төсмерләре (тавыш көче, темпы) белән укырга өйрәтү. Аңлап һәм сәнгатьле уку күнекмәләре булдыру. Укуга карата таләпләрне төгәл үтәү: кычкырып укуның дәрәслеге, сәнгатьлелеге, укуның тизлеге.

Юмористик һәм житди характердагы әсәрләргә кычкырып, яттан укыганда эмоциональ характерын чагылдыру. Тавыш төсмерләре – интонация, тон, тавыш көче, темп, пауза, логик басым, сүзсез мимика, хәрәкәтләрне бирү күнекмәләре.

Текстларны анализлаганда сәнгатьлелек чараларын табарга күнектерү. Сурәтләү чаралары турында беренчел күзаллау булдыру, кабатлауларның

мәгънәсенә төшенү, тавышның сәнгатьлелеген ачыклау: рифма, ритм тою күнекмәләре.

Сәнгатьле уку күнекмәләре формалаштыру (интонация, тон, темп саклап кычкырып уку). Автор бирергә теләгән картинаны күзаллау. Эчтән укый белергә күнектерү. Чылбыр рәвешендә укыганда үз урыныңны белеп, чират буенча уку. Укылган әсәргә анализ ясау күнекмәләре.

Уку предметының укыту планындагы урыны

Гомуми белем бирүнең беренче баскычында уку елы 34 атна тәшкил итә, ә беренче сыйныфта – 33 атна.

1 нче сыйныфта “Әдәби уку ” предметын өйрәнү “Әлифба”ны өйрәнәп бетергәннән соң башлана. 2 нче, 3 нче, 4 нче сыйныфларда атнага ике сәгать исәбеннән 68 сәгать укытыла. Әгәр укыту планында атнага бер сәгать вакыт бирелсә 34 сәгать укытыла.

Укыту предметы эчтәлегенә кыйммәте

- **ватанпәрвәрлек** – Россия һәм Татарстанны, үз халкыңны, туган ягыңны ярату, Ватанга хезмәт итү.
- **әхлакый кыйммәте** - ата-анага, чит кешеләргә карата хөрмәт, өлкәннәр һәм кечеләр турында кайгырту, башкарган гамәлләрең өчен жаваплылык, кайгыртучанлык һәм ярдәм, дәрәслек, толерантлык.
- **уку, хезмәт, тормышны ярату** – хезмәтне ярату, максатка омтылыш, үз сүзеңдә тора белү, фикерләреңне дәлилләү, жәмәгать милкенә сакчыл караш, ижадилык, хезмәт кешесенә хөрмәт.
- **әйләнә-тирә табигать** – туган жир, туган төбәк, экологик сакчылык, тыюлыклар турында күбрәк белү.
- **матурлыкны танып белү** – матурлык, гармония, кешеләрнең эчке дөнъясы, эстетик зәвык, әдәбият һәм сәнгать дөнъясын аңлау.

УКУЧЫЛАРНЫҢ БЕЛЕМЕНӘ, ЭШ ОСТАЛЫГЫНА ҺӘМ КҮНЕКМӘЛӘРЕНӘ ТАЛӘПЛӘР

Укучы белергә тиеш:

- шигырьләрне сэнгатьле итеп уку;
- эсәрнең мәгънәви кисәкләре арасындагы бәйләнешләрне ачыклау, төп фикерне билгеләү һәм аны үз сүзләре белән әйтеп бирү;
- кыска күләмле эсәрләрнең эчтәлеген сөйләү;
- тылсымлы һәм хайваннар турындагы әкиятләрне аера белү;
- эсәрдәге төп геройга мөнәсәбәт белдерү;
- укылган эсәрдән чагыштыру, жанландыру, контрастны таба белү;
- 2–3 татар классигының исемен;
- 2–3 хәзерге заман язучысы яки шагыйрәнең исемен, язган эсәрләрен һәм аларның эчтәлеген;
- үзенә иң ошаган авторның берничә эсәрен;
- китапның төрле элементларына карап эчтәлеген билгеләү;
- сүзлекләрдән кирәкле мәгълүматны табу;
- эсәрләрнең геройларына характеристика бирү, чагыштырулар;
- авторның үз героена мөнәсәбәтен билгеләү;
- яраткан әдәби герое турында сөйли белү;
- дәрәслектә дәрәс ориентлашу, китапның элементларын төгәл билгеләү, авторын, исемен, эчтәлек язылган битен табу, иллюстрацияләр белән эшли белү;
- тематик, монографик эсәрләр жыентыклары төзи белү;
- төрле авторларның 6–8 эсәрен яттан белү;
- мөстәкыйль рәвештә китаплар сайлый белү, китап элементлары буенча аның эчтәлеген ачыклау;
- сүзлекләр белән мөстәкыйль эшләү;
- аңлап, йөгерек уку күнекмәләре булдыру;
- текстның темасын, төп фикерен табу, текстны мәгънәви кисәкләргә бүлү, текстның планын төзү, тулы һәм кыскача эчтәлекне бирә белүләренә ирешү;

- фольклор эсэрлэрен тану, автор эсэрлэре белэн уртаклыгын, аермасын билгеләү;
- эсэрдәге геройлар турында үз фикерлэрен әйтә белүлэренә ирешү, геройларның характерын ачыклау, чагыштыру;
- сайлап алып, эсэрне яки бер өзекне яттан өйрәнү; ныгыту;
- дәрәслектә оста ориентлашу;
- эсәрдән өзекләр китереп, аннотацияләр язу;
- уку елында өйрәнелгән әдәби эсэрлэрнең исемен, авторын, эчтәлеген;
- 1–2 балалар журналын, аның бүлеклэрен;
- теге яки бу авторларның китапларын (бирелгән исемлек буенча, чыгыш эзерләү өчен) мөстәкыйль рәвештә китапханәдә сайлый белү, китап элементлары буенча аның эчтәлеген ачыклау;
- сайланган эсэрлэрне мөстәкыйль уку.

УКУТУНЫ МАТЕРИАЛЬ-ТЕХНИК ҺӘМ МӘГЪЛҮМАТИ ЯКТАН ТӘЭМИН ИТҮ

«Әдәби уку» предметын өйрәткәндә, балаларның матур әдәбият һәм халык авыз ижаты белән кызыксынуларын, ижади сәләтлэрен, мөстәкыйль фикерләү, фикерлэрен дәлилли алу осталыгын үстерү һәм тирәнтен өйрәтү максатыннан, түбәндәге материал-техник чараларны файдалану мөмкинлеге күздә тотыла:

- халык авыз ижаты үрнәклэре;
- тарихи чыганаclar;
- сынлы сәнгать эсэрлэре;
- тема буенча музыкаль эсэрлэр;
- күрсәтмә эсбаплар;
- мультимедиа укуту программалары;
- электрон дәрәслеклэр;

- Интернет материаллары;
- электрон китапханә;
- компьютер программалары;
- укучыларның белемнәрен тикшерү программалары;
- сүзлекләр;
- белешмә материаллар;
- татарча сайтлар;
- балалар өчен чыгарылган газета һәм журналлар;
- яңа әдәби китаплар;
- аудио-һәм видео эсбаплар;
- интерактив тикшерү программалары;
- лингафон кабинеты.

**Укыту программаларында шәхси, предмет һәм метапредмет
нәтижәләре.**

Башлангыч сыйныфны бетергәндә укучы төп мәктәп программасын үзләштерергә эзер була, әдәбият һәм сәнгать өлкәсендә шактый белем туплый.

- текст өстендә эшли ала: кирәкле информацияне эзләп таба, урынлы куллана
белә: дәрәслектә иркен ориентлаша, берничә чыганактан мәгълүмат туплый,
сүзлекләр белән эш итә, вакытлы матбугатка күзәтү ясый һәм мәктәп
китапханәсе фондыннан файдалана;

- әдәбиятның сүз сәнгате булуына инана, мәгълүматлар туплый;

- әдәби әсәрләр аша эхлак нормаларының үтәлешенә ирешә;

- әдәби әсәрләрне анализлый, аларга дәрәс бәя бирә белә.

***“Әдәби уку” курсы программасы 1 нче сыйныфны тәмамлаганда түбәндәге
нәтижәләргә ирешүне бурыч итеп куя.***

“Сөйләм төрләре, укучы эшчәнлегә” бүлегендә:

Укучылар өйрәнәләр:

- кычкырып укыганда индивидуаль темп белән йөгөрөк, ижекләргә өзмиçә сүзләп укырга;
- ишеткән, яисә сыйныфта укыган кыска әсәрләрнең әчтәлеген аңларга, төп мәгънәләрен әйтә белергә;
- текстның маркирланган өлөшөн әчтән укып, әчтәлеген аңларга;
- төрлө авторларның 3-4 әсәрләрен ятлап укырга.

Укучы мөстәкыйль һәм парлы эшчәнлек барышында өйрәнергә мөмкинлек ала:

- дәрәслекнең “Әчтәлек” битендә кирәкле әсәрләрне таба белергә;
- укылган әсәр буенча сораулар төзи, әчтәлеген сөйли һәм тексттан файдаланып сорауларга җавап бирә белергә.

“Әдәби пропедевтика” бүлегендә

укучылар өйрәнәләр:

- проза әсәрләрен шигъри әсәрләрдән аера белергә;
- фольклорның кече жанрларын (табырмак, санамыш, тизәйткеч, әйтешләр, уйдырмалар) аера белергә;
- әдәби текстта кабатлаулар, җөмлө төрләрен, тыныш билгеләрен, ритм һәм рифмаларны таба белергә.

Укучы өйрәнергә мөмкинлек ала:

- әкиятләрнең сюжет-композиция үзенчәлекләрен аерырга (чылбыр әкиятләрне аптыраткыч әкиятләрдән);
- кече фольклор әсәрләрендә төрлөлөкне тоемлы белергә (хикәя - әкият, бишек җырлары - әйтешләр).

“Укучыларның иҗади эшчәнлегә” бүлегендә

Укучылар өйрәнәләр:

- текстны укыганда дәрәс интонация, уку темпын сайлап, паузалар белән укый белергә;

- әдәби әсәрләрне укыганда текст кырындагы маркировкага нигезленеп (төсле полоскалар) рольләргә бүленеп, чылбыр рәвешендә укый белергә;
- әсәргә ясалган иллюстрациягә туры килгән өлешне тексттан таба белергә.

Укучы өйрәнергә мөмкинлек ала:

- кече фольклор жанры әсәрләрән практик өйрәнергә (табышмак, санамыш, тизәйткеч, әйтешләр, уйдырмалар), аларны мимика, хәрәкәтләр белән бирә белергә;
- “Музей йорты” бүлегендә (Рәссам Фәридә Ризаева күргәзмәсе) иллюстрацияләрне табып, дәреслекнең кайсы текстына туры килүен ачыкларга, текстның иллюстрация белән ни дәрәжәдә туры килүен ачыкларга.

1 нче сыйныфны тәмамлаганда универсаль укыту гамәлләре формалаштыруда көтелгән нәтижәләр

Гомуми танып белү эшчәнлегә өлкәсендә

укучылар өйрәнәләр:

- Дәреслектә жиңел ориентлашырга, дәреслекнең шартлы билгеләрән төгәл белергә, тексттагы аерым өлешләрне, юлларны, сүзләрне табарга, дәреслек ахырында бирелгән бүлек белән эшли, кирәкле иллюстрацияне таба белергә;
- дәрестә кимендә ике чыганак (дәреслек һәм мөстәкыйль эш дәфтәре яки дәреслек һәм хрестоматия) белән эшли белергә;

Коммуникатив эшчәнлек өлкәсендә:

укучылар өйрәнәләр:

- партадашы белән эшли, эшләрне үзенә һәм иптәшенә куша белә, үзенә тапшырылган эшнә башкара, үзбәя бирә, иптәше эшлэгән эшнәң нәтижәсе белән кызыксына белергә;
- чылбыр рәвешендә укырга (текст кырындагы шартлы билгеләрне куллана);
- әсәрләрне чагыштыра, нәтижә ясарга;

Уку эшчәнлеген бәяләү, үзбәя өлкәсендә

Укучы өйрәнергә мөмкинлек ала:

- сорауларга жавапны төрлечә биреп булуын аңлый;

- текст өстендә эшләү аша жавапларны таба, дөрес жавапны билгели, дәлилли ала.

“Әдәби уку” курсы программасы 2 нче сыйныфны тәмамлаганда түбәндәге нәтижәләргә ирешүне планлаштырыла.

“Сөйләм төрләре, укучы эшчәнлегә” бүлегендә:

Укучылар өйрәнәләр:

- сүзләрне укыганда төгәл, дөрес әйтеп укырга, уку тизлеген арттыра барырга;
- текст белән беренчел танышканда эчтән укырга, терәк сүзләрне эзләп табып, кирәкле өзек белән танышырга;
- үз фикерен белдерү өчен кыска монологлар төзәргә, укытучы сорауларына тулы жавап бирергә;
- укытучыны, сыйныфташларын тыңларга, сорауларга жавап биргәндә иптәшләрен кабатламаска, үз фикерләрен төгәл әйтә белергә;
- 2-3 татар, рус классикларының исемен әйтергә;
- дәрәсләктә танышкан 2-3 хәзерге заман язучылары яки шагыйрьләрен, алар язган әсәрләрне әйтергә, эчтәлеген сөйләргә;
- үзенең яраткан авторы турында, аның әсәрләре турында сөйли белергә;
- бирелгән текстның темасын, төп мәгънәсен ачыкларга (укытучы ярдәме белән);
- аңлашылмаган сүзләрнең мәгънәләрен Аңлатмалы сүзлектән ачыкларга;
- әсәр геройларына характеристика бирергә.

Мөстәкыйль, парлы, төркемнәрдә эшләгәндә укучылар эшләргә өйрәнәргә мөмкинлек ала:

- укытучы укыган текстны аңлай, үз фикерен белдерә;

- “Серле ачкыч” мәктәп клубына хат яза;
- укыган әсәргә үз фикерен белдерә ала;
- төрле авторларның 6-8 шигырен яттан укый ала;
- китапханәдән китаплар сайлаганда кирәкле әсәргә “Эчтәлек ” битеннән эзли белә;
- теманы өйрәнгәндә охшаш текстларны, бер үк автор әсәрләрен хрестоматиядән эзләп таба ала;
- укылган тексттан өземтәләр китереп сорауларга җавап бирә.

“Әдәби пропедевтика” бүлгә

Укучылар өйрәнәләр:

- тылсымлы әкиятләргә хайваннар турындагы әкиятләрдән аерырга;
- тылсымлы әкиятләрнең үзенчәлеген ачыкларга;
- әкият һәм хикәяне аерырга;
- әсәрдә сурәтләнү чараларын табарга (чагыштырулар, капма-каршылык, кабатлаулар, жанландыру һ.б.);

Укучы өйрәнергә мөмкинлек ала:

- Автор әсәрләрендә фольклор элементларының чагылышын , әкиятләрнең сюжет-композиция үзенчәлекләрен ачыклай;
- әдәби әсәрләр һәм фольклор арасындагы чикнең сыгылмалылыгын билгели (хикәядә әкият элементлары , тылсымлы әкияттә-хайваннар турындагы әкият элементлары чагылышы);
- табигатьне шагыйрь күзлегеннән карап танып белә.

“Укучыларның иҗади эшчәнлегә” бүлгендә

Укучылар өйрәнәләр:

- укылганның эчтәлеген аңларга, интонация, уку темпын сайларга, паузалар белән укырга;

- әдәби текстны дәреслек битендәге маркировка белән дәрес итеп рольләргә бүлөп, чылбыр рәвешендә укырга;

- программада каралган текстларны аңлап укырга һәм эчтәлеген сөйләргә.

Мөстәкыйль, парлы, төркемнәрдә эшлэгәндә укучылар өйрәнергә мөмкинлек ала:

- шигъри һәм проза әсәрләрен сәнгатьле укый, текстка карата үз мөнәсәбәтен белдерә;

- дәреслектә бирелгән иллюстрацияләргә, “Музей йорты”ндагы картиналарны карап, әдәби текстлар белән чагыштырып, уртак һәмт аермалы якларын таба;

- әдәби һәм сәнгать әсәрләре турында телдән сөйләм төзи.

2 нче сыйныфны тәмамлаганда универсаль укыту гамәлләре формалаштыруда көтелгән нәтижәләр

Гомуми танып белү эшчәнлегә өлкәсендә

укучылар өйрәнәләр

- сүзлекләр белән эш итәргә, кирәкле сүзгә эзләп табарга, мәгънәсен ачыкларга;

- дәреслектә ориентлашырга, текстны эзлэгәндә “Эчтәлек” бите белән эшли белергә;

- берничә төрле информация чыганаclarы белән эшли белергә (дәреслек, мөстәкыйль эш дәфтәре, хрестоматия, сүзлекләр, иллюстрацияләр)

Коммуникатив уку гамәлләре өлкәсендә

укучылар өйрәнәләр:

- партадашы белән эшли белергә, һәркемгә эш бүлешергә, үз эшчәнлеген, иптәшенең башкарган эшен тикшерергә;

- чылбыр рәвешендә эш итәргә;

- ике төрле караш булганда бер фикергә килә белергә;

- әсәр геройларының фикерләрен таба белергә.

Контроль һәм үзконтроль өлкәсендә

Укучылар өйрәнергә мөмкинлек ала;

- әйтелгән фикерне раслау өчен, тексттан өземтәләр китерергә;
- төрле фикерләрнең нәрсәгә таянуын ачыкларга.

“Әдәби уку” курсы программасы 3 нче сыйныфны тәмамлаганда түбәндәге нәтижеләргә ирешүне планлаштырыла.

“Сөйләм төрләре, укучы эшчәнлегә” бүлегендә:

Укучылар өйрәнәләр:

- сүзләргә укуганда төгәл, дәрәс әйтәп укырга, уку тизлеген арттыра барырга;
- текст белән беренчел танышканда эчтән укырга, терәк сүзләргә эзләп табып, кирәкле өзек белән танышырга, өзекне сайлап укырга;
- “Серле ачкыч” мәктәп клубы белән эшчәнлекне дәвам итәргә, алынган хатларны укып дәрәс бәяләргә;
- укытучыны, сыйныфташларын тыңларга, сорауларга җавап биргәндә иптәшләрен кабатламаска, үз фикерләрен төгәл әйтә белергә;
- төрле авторларның 6-8 әсәрен яки алардан өзекне яттан сөйләргә;
- дәрәсләктә танышкан әсәрләргә кайсы язучыныкы яки шагыйрьнеке икән, алар язган әсәрләргә әйтәргә, эчтәлеген сөйләргә;
- үз яраткан автор, аның әсәрләре турында сөйлә белергә;
- бирелгән текстның темасын, төп мәгънәсен ачыкларга, авторның үз героена мөнәсәбәтен ачыкларга;
- аңлашылмаган сүзләргә мәгънәләрен Аңлатмалы сүзлектән ачыкларга;
- әсәр геройларына характеристика бирергә;

Мөстәкыйль, парлы, төркемнәрдә эшләгәндә, коллектив эш вакытында укучылар эшләргә өйрәнергә мөмкинлек ала

- мөстәкыйль рәвештә тематик, жанрлар буенча җыентыклар төзи;

- уку өчен мөстәкыйль рәвештә китаплар сайлый, китап элементлары буенча эчтәлекне ачыклай;
- сайлап алган китапларын мөстәкыйль укый;
- сүзлекләр белән мөстәкыйль эш итә.

“Әдәби пропедевтика” бүлеге

Укучылар өйрәнәләр:

- тылсымлы, хайваннар турындагы әкиятләрне, мәсәлләрне , тормыш көнкүреш әкиятләрен аерырга;
- тормыш көнкүреш һәм тылсымлы әкиятләрнең үзенчәлеген ачыкларга;
- әкият һәм хикәяне аерырга;
- әсәрдә сурәтләнү чараларын табарга (чагыштырулар, капма-каршылык, кабатлаулар, жанландыру һ.б.);

Укучы өйрәнергә мөмкинлек ала:

- хайваннар турындагы әкиятләрнең кайчан килеп чыгышы ;турында фикерли ала;
- төрле халыклар әкиятләрендә йөрәмсәк сюжет булуын ачыклай

“Укучыларның ижади эшчәнлеге” бүлегендә

Укучылар өйрәнәләр:

- укылган әсәрнең эчтәлеген аңларга, интонация, уку темпын сайларга, паузалар белән укырга;
- әдәби текстны дәрәслек битендәге маркировка белән дәрәс итеп рольләргә бүлеп, чылбыр рәвешендә укырга;
- әсәрләр буенча инсценировкалар әзерләгәндә катнашырга.

Мөстәкыйль, парлы, төркемнәрдә эшләгәндә укучылар эшләргә өйрәнергә мөмкинлек ала:

- шигъри һәм проза әсәрләрен сәнгатьле укый, текстка карата үз мөнәсәбәтен белдерә;

- дәреслектә бирелгән иллюстрацияләре, “Музей йорты”ндагы картиналарны карап, әдәби текстлар белән чагыштырып, уртақ һәмт аермалы якларын таба;
- әдәби һәм сәнгать әсәрләре турында телдән сөйләм төзи.

3 нче сыйныфны тәмамлаганда универсаль уку гамәлләре формалаштыруда көтелгән нәтижәләр

Гомуми танып белү эшчәнлегә өлкәсендә

укучылар өйрәнәләр

- сүзлекләр белән иркен эш итәргә, кирәкле сүзнә эзләп табарга, мәгънәсен ачыкларга;
- дәреслектә ориентлашырга, шартлы билгеләрне яхшы белергә, текстны эзләгәндә “Эчтәлек” бите белән эшли белергә, төс белән аерылган текст фрагментларын табарга, махсус билгеләнгән информацияләр белән эш итәргә;
- текст өстендә эшләргә, тема һәм төп мәгънәне ачыкларга,
- берничә төрле информация чыганаclarы белән эшли белергә (дәреслек, мөстәкыйль эш дәфтәре һәм хрестоматия, дәреслек һәм сүзлекләр, иллюстрацияләр һәм картиналар, комплектта булган башка дәреслекләр (әйләнә-тирә дөнья), китапханәдән алынган китаплар, Интернет материаллары.

Укучылар өйрәнәргә мөмкинлек ала:

- жыентыкларның төзелеш алгоритмын өйрәнә: монографик, тематик (терминнар кулланылмый)

Коммуникатив уку гамәлләре өлкәсендә

укучылар өйрәнәләр:

- партадашы белән кечкенә һәм зур төркемнәрдә эшли белергә, һәркемгә эш бүлешергә, үз эшчәнлеген, иптәшенең башкарган эшен тикшерергә;
- ике төрле караш булганда бер фикергә килә белергә;
- әсәр геройларының фикерләрен таба белергә, үз фикерен әйтергә һәм башка фикерләр белән уртақ нәтижәгә килергә.

Контроль һәм үзконтроль өлкәсендә

Укучылар өйрәнергә мөмкинлек ала;

- әйтелгән фикерне раслау өчен, тексттан өземтәләр китерергә, соңгы нәтижәнең дәрәслегенә инанырга.;

“Әдәби уку” курсы программасы 4 нче сыйныфны тәмамлаганда түбәндәге нәтижәләргә ирешү планлаштырыла..

“Сөйләм төрләре, укучы эшчәнлеге” бүлегендә:

Укучылар өйрәнәләр:

- укуның төрле формаларынан файдаланырга: эчтән, кычкырып, сайлап, рольләргә бүлөп укырга;
- текст белән беренчел танышканда эчтән укырга, терәк сүзләргә эзлөп табып, кирәкле өзек белән танышырга, өзекне сайлап укырга, текстның темасын һәм төп мәгънәсен ачыкларга, әсәргә мәгънәви кисәкләргә бүлө, план төзи, әсәргә эчтәлеген кыскача һәм тулысынча сөйли белергә;
- “Серле ачык” мәктәп клубы белән эшчәнлеккә дәвам итәргә, алынган хатларны укып дәрәслегенә бәяләргә һәм җавап хаты язарга;
- укытучыны, сыйныфташларын тыңларга, сорауларга җавап биргәндә иптәшләрен кабатламаска, үз фикерләрен төгәл әйтә белергә;
- төрле авторларның әсәрләрен яки алардан өзекне яттан сөйләргә, укытучы яки иптәшләренең төзәтүләрен тыныч кабул итәргә, ;
- дәрәслектә танышкан әсәрләргә кайсы язучыныкы яки шагыйрьнеке икән, алар язган әсәрләргә әйтәргә, эчтәлеген сөйләргә;
- 2-3 балалар газетасы яки журналы турында сөйли белергә;
- бирелгән текстның темасын, төп мәгънәсен ачыкларга, авторның үз героена мөнәсәбәттен аңлатырга;
- тематик, монографик һәм төрле жанрлар буенча җыентыклар төзәргә, әсәргә аннотация язарга;
- әсәр геройларына характеристика бирергә.;

- төрле чыганақлардан мәғълүматлар тупларга;
- китапханәдә укытучы тәкъдим иткән китапны эзләп табарга.

“Әдәби пропедевтика” бүлеге

Укучылар өйрәнәләр:

- халық ижаты һәм автор әсәрләре турында тулы кузаллау булдырыла, халық ижаты әсәрләрен автор әсәрләреннән аера белергә;
- әсәрдә сурәтләү чараларын табарга (чагыштырулар, капма-каршылык, кабатлаулар, жанландыру һ.б.);

Укучы өйрәнергә мөмкинлек ала:

- мифлар, төрле халықлар әкиятләрендә аларның бирелешен өйрәнә;
- .төрле халықлар әкиятләрендә географик һәм тарихи атамаларның бирелешен ачыклай;
- язучыларның ижат биографияләре белән таныша;

“Укучыларның ижади эшчәнлегә” бүлегендә

Укучылар өйрәнәләр:

- укылган әсәрнең әчтәлеген аңларга, интонация, уку темпын сайларга, паузалар белән укырга;
- әдәби текстны дәрәслек битендәге маркировка белән дәрәс итеп рольләргә бүлеп, чылбыр рәвешендә укырга;
- әсәрләр буенча инсценировкалар әзерләгәндә катнашырга, үзе дә ижат итәргә(хикәя, шигырь, мәсәл, мәкалә һ.б.).

Мөстәкыйль, парлы, төркемнәрдә эшләгәндә укучылар эшләргә өйрәнергә мөмкинлек ала:

- шигъри һәм проза әсәрләрен сәнгатьле укый, текстка карата үз мөнәсәбәтен белдерә;
- дәрәслектә бирелгән әдәби, сынлы сәнгать, музыкаль әсәрләр, иллюстрацияләр турында иптәшләре белән сөйләм төзи.
- әдәби һәм сәнгать әсәрләре турында телдән һәм язма сөйләм төзи.

4 нче сыйныфны тәмамлаганда универсаль укуту гамәлләре формалаштыруда көтелгән нәтижәләр

Гомуми танып белү эшчәнлегә өлкәсендә

укучылар өйрәнәләр

- дәрәслектә бирелгә текст, сүзлекләр белән иркен эш итәргә, кирәкле сүзнә эзләп табарга, мәгънәсен ачыкларга;
- дәрәслектә ориентлашырга, шартлы билгеләрне яхшы белергә, текстны эзләгәндә “Эчтәлек” бите белән эшли белергә, төс белән аерылган текст фрагментларын табарга, махсус билгеләнгән информацияләр белән эш итәргә;
- текст өстендә эшләргә, тема һәм төп мәгънәне ачыкларга, вакытлы матбугат белән эшләргә,
- берничә төрле информация чыганаclarы белән эшли белергә (дәрәслек, мөстәкыйль эш дәфтәре һәм хрестоматия, дәрәслек һәм сүзлекләр, иллюстрацияләр һәм картиналар, комплектта булган башка дәрәслекләр (әйләнә-тирә дөнья), китапханәдән алынган китаплар, Интернет материаллары.

Коммуникатив уку гамәлләре өлкәсендә

укучылар өйрәнәләр:

- партадашы белән кечкенә һәм зур төркемнәрдә эшли белергә, инсценировкалар вакытында төрле рольләрне башкара белергә;
- ике төрле караш булганда бер фикергә килә белергә, үз фикерен әсәрдән өзекләр белән ныгытырга, иптәшләре җавапларын игътибар белән тыңларга;
- әсәр геройларының фикерләрен таба белергә, үз фикерен әйтергә һәм башка фикерләр белән уртақ нәтижәгә килергә.

Контроль һәм үзконтроль өлкәсендә

укучылар өйрәнергә мөмкинлек ала;

- әйтелгән фикерне раслау өчен, тексттан өзәмтәләр китерергә, соңгы нәтижәнең дәрәслегенә инанырга, җавапларга үзбәя бирә белергә һәм иптәшләренең җавапларын бәяләргә.;

Предмет эчтөлегө, тематик планлаштыру, укучылар эшчәнлегенен төп төрлөрө.

Һәр сыйныфта укыласы эсэрләр дәрес атнага 2 сэгать исэбеннән укылган очрак өчен бирелде. Һәр сыйныфның тематик планлаштырылуында нинди эсэрләр укылуы төгөл күрсәтелде.

1 нче сыйныф.

Балалар Әлифбадан әдәби укуга сиздермичә генә, эзлекле рәвештә күчөргә тиеш. Кече яшьтәге мәктәп балалары аңлап укуның беренчел күнекмәләрен ала, халык авыз ижатының жанрлары белән таныша һәм аларны тормышта кулланырга өйрәнә. Аптыраткыч-алдавыч, әйләнмәле, чылбыр әкиятләренң сюжет-композиция үзенчәлекләрен аера, авторларның чөчмә һәм шигъри текстлары белән таныша. Халык авыз ижаты һәм шагыйрьләренң шигъри эсэрләре аша, юл ахырындагы охшаш сүзләргә нигезләнөп, рифма, кабатлаулар, сөнгатьлелек турында беренчел кузаллау булдырыла.

Кыска текстлар һәм аларга ясалган иллюстрацияләренә чагыштырып, әдәби образның сөнгатьнөң төрле төрләрендә тасвирлануы аңлатыла.

Беренче сыйныфны тәмамлаганда бала текстны аңлап укырга һәм аның эчтөлегө буенча үз фикерләрен әйтә белөргә тиеш (дәреслектә бирелгән конкрет сорауларга жавап бирү формасында).

Балаларда халык авыз ижаты турында гомуми кузаллау булдырыла, алар проза һәм поэзиянөң үзенчәлекләрен танып беләләр, “автор”, “эсэрнөң исеме” төшенчәләре бирелә, эсэрдәгө персонажларны танып әйтә алалар.

Программа әдәби эсэрләр белән эшлөү юллары, алымнары белән таныштыра, шул ук вакытта укытучыга ижади эшлөү мөмкинлегө дө калдыра.

1 нче сыйныф

Шигърь һәм проза. Шигъри һәм чөчмә эсэрләр турында гомуми кузаллау булдыру. Әдәби эсэрнөң исеме, авторы (язучы, шагыйрь), халык авыз ижатында билгесезлек (авторы юк).

Халык авыз ижаты һәм әдәбият

Халык авыз ижаты турында гомуми кузаллау булдыру. Авторның булмавы, телдән сөйләм, практик-уен характерындагы кече жанр эсэрләре. Бишек жырлары, санамыш, табышмак, тизәйткөч, эндәшләр. Әйләнмәле һәм чылбыр әкиятләр. Халык авыз ижатының табышмак, әйләнмәле әкият кебек формаларын практик яктан үзләштерү.

Сурәтлөнгән вакыйгаларга карата автор фикерө (эсэр исеме, геройларга характеристика, авторлар бәйләмәсө).

Эсэрнөң эмоциональ тоны

Юмористик һәм житди характердагы әсәрләр. Әсәрләрне китаптан кычкырып, яттан укыганда эмоциональ характерны чагылдыра белү. Тавыш төсмерләре: интонация, тон, тавыш көче, тембр, темп, пауза, логик басым, сүзсез мимика, хәрәкәтләр, ымнарны дәрәс бирә алу.

Әдәби сәнгатьлелек чаралары

Текстларны анализлаганда, сәнгатьлелек чараларын табарга күнектәрү. Сурәтләр чаралары турында беренчел кузаллау булдыру, кабатлауларның мәгънәсенә төшенү, тавышның сәнгатьлелеген ачыклау: рифма, ритм төшенчәсе бирү.

Әдәби жанрлар

Жанрлар турында гомуми кузаллау булдыру.

Хикәя. Хикәянең исеме. Ике образны чагыштырып сөйлә белү. әсәрдәге геройларга карата үз фикерен белдерү.

Шигырь. Дөнъяны шагыйрьләр күзлегеннән чыгып танып белү: шагыйрьләрнең матурлыкны тоя белергә өйрәтүләренә инандыру. Рифма белән танышу: аны таба һәм куллана белергә күнектәрү.

Библиографик культура. Дәрәсләктә жиңел генә ориентлашырга өйрәтү: эчтәлек битеннән кирәкле әсәрне тиз генә эзләп табу.

Уку күнекмәләре.

Укучыларны тиз һәм йөгәрек укырга гадәтләндерү. Укыганда орфоэпия нормаларын төгәл саклау, дәрәс тавыш төсмерләре (тавыш көче, темпы) белән укырга өйрәтү.

1 нче сыйныфта укыла торган әсәрләр.

Аптыраткыч әкиятләр. Санамышлар. Табышмаклар. Эндәшләр. Тизәйткечләр. Такмазалар. Әкиятләр : “Кем нәрсә ярата?”, “Аю белән тычкан”, “Абый белән эне”, Аю белән өч кыз әкият, “Песәй” әкият, **Габдулла Тукай** “Шүрәле”әкият, **Марсель Галиев**. “Кайтаваз”,” Шүрәле һәм Жил”, **Шәүкәт Галиев** “Таяк”, “Чагу”, “Шауламагыз әти йоклый”, “Шәвәли сәгәте”, “Шәвәли сере”, “Мин”, “Керпе таптык”, “Курыкма тимим!”, **Рафаил Газизов** “Беләсезме...”, “Уйныйбыз”,”Кар чакыру” **Рафис Корбан** “Көчек”, “Яңгыр яуганда”,”Шүрәле рәхмәт әйткән”, **Ләбиб Лерон** “Буталмышлар илендә”, “Сабантуй галәмәтләре”, **Хәкимжан Халиков** “Би белмәгән аю”, “Әллә ул да белә микән?”, “Песи үләнә”,”Каен жиләге”, “Тузганак”, “Әнжә чәчәк”, “Өгәр күрә белсәгез..., “Көймәче мәче” “Кушамат”шигырьләре, **Рәшит Бәшәр** “Авылга кайту”, “Бал корты”, “Авазлар”,”Тартар белән сөйләшү”, “Аксак кәжә”, **Фәнис Яруллин** “Черкиләр жыры”, “Саескан”, “Хыялый чебеш”, “Сабантуй”, **Роберт Миңнуллин** “Үзебез генә калгач”, “Шүрәлесез урман”,” Малайлар бәйрәме иде..., **Рахмай Хисмәтуллин** “Хәерле иртә!” шигырьләре, **Эльмира Шәрифуллина** “Бәйрәм ашы — кара-каршы”хикәясе, “Өтерне кайда куярга?”шигыре, **Рөстәм Кутуй** “Төнге әкият”, **Резеда Вәлиева** “Кыңгырау чәчәк”, “Урман әкият” хикәясе, **Ренат Харис** “Сине көтә тыныч таң”,”Матур өй”, **Мөдәррис Әгъләмов** “Килсен безгә әкият”, **Хәсән Туфан** “Юкмыш бабай малае”, Буталмыш әкият, Шүрәле (татар халык әкият),Бертуган Гриммнар

“Дөнъяда булмаган әкият” **Равил Фәйзуллин** “Табигать кочагында”., “Хыял”шигырьләре, Сәмига Сәүбәнова “Керпе нигә курыкмый”әкиятә, **Разил Вәлиев** “Кайтаваз кайда яши”, **Вәсимә Хәйруллина** “Сүзне сүз ашаган”, “Сақчы Шүрәле”, шигыре, **Идрис Туктар** “Жем-жем!.. Чвик!..”хикәясе, **Фирая Зыятдинова** “Мин андый малай түгел!”, **Фәйрүзә Мөслимова** “Хәйләкәр каләм”, **Йолдыз** “Урынсызга әрләмә”шигырьләре, Әхсән Баян “Эт янында тиеннәр”, “Чебешләре хакына”, “Яхшылык кире кайта” хикәяләре.

2 нче сыйныф.

Халык авыз ижаты

Хайваннар турында әкиятләр. Әкиятләр турында гомуми кузаллау. Татар халык әкиятләрендәгә төп герой белән башка халыклар әкиятләрендәгә төп герой арасындагы охшаш һәм аермалы яклар. Геройларның характеры. Россия халыклары әкиятләре.

Тылсымлы әкиятләр. Жирдәгә һәм тылсымлы дөнъяны чагыштыру. Тылсымлы предметлар (эченнән гаскәр чыга торган таяк, төрле ашамлыклар тулы тырыс, хәзинәсе бер дә кимеми торган сумка, кеше күзенә күрсәтми торган бүрек, жилән, зур атлата торган итек, дошманны кырып сала торган кылыч һ. б.), герой куллана торган тылсымлы әйберләр: (тарак, көзгә, кайрак, балдак.) Тылсымлы булышчылар (жәнлекләр: этәч, бүре, аю, куян, убырлы карчык, һ.б.), тылсымлы төсләр (ак һәм кара). Борынгы дөнъяның тылсымлы әкиятләрдә чагылышы (табигать көчләре, кешеләрнең хайваннарға, үсемлекләргә әверелеше).

Тылсымлы әкиятләрнең төзелеше (вакыйгаларның чылбыр рәвешендә баруы, кабатланулар, билгеле бер ритм, әкиятне истә калдыру).

Автор әсәрләре

Шигъри формада язылган тылсымлы әкиятләр (Г. Тукай “Кәжә белән сарык әкиятә”), аның халык әкиятләре белән охшашлыгы, сюжет һәм композиция үзенчәлегә. Капма-каршы ике төрле дөнъя бирелешә (жирдәгә һәм тылсымлы, тылсымлы булышчылар, тылсымлы әйберләр, тылсымлы төсләр). Автор теленең кабатланмас матурлыгы. Халык авыз ижаты белән охшашлык (кабатланулар, вакыйгалар бергәлегә һ.б.)

Хикәя жанры Жанр үзенчәлекләре: сурәтләнгән вакыйгаларның тормышчанлыгы; әхлакый проблемаларның актуальлегә; уйдырмалар. Хикәянең төп мәгънәсе. Хикәя исеменең эчтәлеккә туры килүе. Хикәя геройлары, аларның портретлары һәм характерларының сөйләмнәре, башкарган гамәлләре аша чагылышы. Авторның үз героена мөнәсәбәте.

Шигърият

Кеше һәм табигать бергәлегә. Дөнъяны шагыйрь күзлегеннән чыгып кузаллау. Әйләнә-тирә дөнъяның матурлыгы — шагыйрь өчен илһам чишмәсе булуга инандыру. Шигырьдә чагыштыру, сынландыру, эпитет. Автор әсәрләрендә һәм халык авыз ижатында охшашлык .Чагыштыру, контраст,, жанландыру кебек гади әдәби алымнарны таба белү. Жанлы

сөйләмнең мөһим чараларын үзләштерү күнегүләре: темп, тавыш көче, тон, сөйләм мелодикасы (тавышны күтәрү, түбәнәйтү)

Библиографик культура формалаштыру.

“Эчтәлек” белән танышу, аңа карап, кирәкле әсәрне китаптан таба белү, кече яшьтәге мәктәп баласының дәрәсләктән тыш эшчәнлеген оештыру: өй, мәктәп китапханәләреннән файдалану. Фән буенча сүзлек, белешмә әдәбият, вакытлы матбугат белән эшләр. Балалар китабы белән эшләр. Китапның төп элементларын аеру: китап тышлыгы, китап төпсәсе, битләре. Китапны саклап тоту күнекмәләре булдыру.

Уку, сөйләү, тыңлау күнекмәләре формалаштыру

Сәнгатьле уку күнекмәләре формалаштыру (интонация, тон, темп саклап кычкырып уку). Автор бирергә теләгән картинаны күзаллау. Эчтән укый белергә күнектерү. Чылбыр рәвешендә укыганда үз урынын белеп, чират буенча уку. Укылган әсәргә анализ ясау.

2 нче сыйныфта укыла торган әсәрләр.

Татар һәм башка милләтләрнең халык һәм автор әкиятләре “Батыр Әтәч”, “Әтәч патша”, “Бүдәнә белән Төлкә”, “Гөлчәчәк”, “Хәйләкәр керпе” (гуцул халык әкият), “Кәжә белән бүре”*, “Өч кыз”*, “Аю белән төлкә”*, “Кем нәрсә ярата”**

Г. Тукай: “Кәжә белән сарык әкият”, “Су анасы”*, **Ш. Галиев**: “Җизни әкият”, **А. Алиш** “Бикбатыр белән Биккуркак”, **Г. Вәлиева** “Борынгы әкият”, “Су әкият”* **М. Җәлил** “Себерке әкият”*

Татар әдәбияты классиклары:

Г. Тукай: “Буран”, “Сабыйга”,* “Эш беткәч уйнарга ярый”*, “Бу кайчак була”, “Мактанчык куян”*, “Каз”*. “Карлыгач”. “Кызыклы шәкерт” **М. Җәлил**: “Бер шигыр”*, **Дәрдемәнд**: “Әни, әкият сөйләче”**, **Н. Исәнбәт**: “Мияубикә төше”*, “Мыраужан агай хәйләсе”, **М. Гафури**: “Тавык белән үрдәк”, **Ә. Еники**: “Кышкы урман”, **Һ. Такташ**: “Тәүфыйклы пәси”, **Ә. Исхак**: “Нәфисә”, **К. Насыри**: “Хикәят”, **Г. Ибраһимов**: “Кар ява”,

Танылган татар, рус язучылары һәм шагыйрьләре:

Ш. Галиев: “Ник соң итек җитмәгән”, “Котбетдин мәргән”, “Яңа фотоаппарат”, “Үсә урман”*, “Тынлык”*, “Нәркем әйтә дәрәсен”, “Сизгер суган”.

Ф. Яруллин: “Ике кеше”, “Эшнең аның берни юк”, “Йоки”**, “Кемдә нәрсә...”,** “Яз”*, “Композитор чыпчыклар”**.

М. Әгъләмөв: “Ямь-яшел”, “”

М. Пришвин: “Алтын болын”.

К. Чуковский: “Чебен-чебенчек”.

Н. Арсланов: “Сезнеке”, “Карлыгачкай”.

Б. Рәхмәт: “Төлийөзем белән чебен”,

И.Туктар: “Кышкы урман”*, “Урман букеты”,
Р. Миңнуллин: “Черкиләр жыры”, “Чыршы әйләнәсендә”, “Рәсем”, “Кем соң минем Әби”, “Йорт агачлары”, “Төрле кешеләр була”, “Юкка малай булганмын”, “Малайлар сөйләшә”, “Яз керде өебезгә”, “Ай нәрсәгә охшаган?”, “Ак кыш”. “Беркемгә дә охшамаган”.*

Р. Фәйзуллин: “Бинокль”, “Кышын”, “Язгы кәеф”, “Өчьюллыклар”.

М. Галиев: “Көзгә каршында”, “Тамаша”.

Бүгенге көн язучылары һәм шагыйрьләре

Р. Вәлиева: “Рәхәт безнең Акбайга”**, “Каен елый”**, “Замана баласы”, “Умырзая”, “Шатлык кызы”, “Урманда бәйрәм булган”, “Ак песи”

Л. Лерон: “Гажәп хәлләр”, “Керән”, “Үскәч”, “Сараватта кем ята?”, “Камилнең көләсе килә”, “Яз”, “И ямьле дә соң дөнъя”, “Тишек хәтер”.

Э. Шәрифуллина: “Алтын балык”, “Яшел чыршы, яшь чыршы”, “Оттырды”,

Г. Гыйльманов: “Булатның төше”**, “Юлым унды”**, “Кар чакыру”**, “Мәктәпкә бармадым”**, “Күңел күзе”.

В. Нуриев: “Жәйге кар”, “Шүрәле”, “Кило ярымлы кура жиләге”.

Г. Морат: “Татар космонавты”*, “Мультфильмнар карыйбыз”*.

М. Фәйзуллина: “Күлдәвекләр”**, “Кыш бабай тәрәзәсе”**, “Кояш нурларын коя”, ** “Агачлар да күлмәк алыштыра”, “Керпе”.

Ж. Дәрзаман : “Солдат булдым”, “Күбәләк кар”, “Балык тотты”, “Чын әкият”**.

Йолдыз: “Кояшка жавап”*, “Бәхетле агач”, “Салават күпере”, “Ялган хакында чын”*, “Белмим”, “Сөенеч”, “Бабай белән малай”**, “Хыял”**, “Манзара”**, “Матурлык”.

Р Мингалим: “Якты тәрәзә каршында”, “Кызык рәсем”*, “Кызык нәрсә”*.

Р. Бәшәр: “Иске өй”*, “Әкият сөйлә”*, “Балкондагы чыпчык”**.

Х. Халиков “Ник калдырдың”**

Р. Гаташ : “Зәңгәр ил — балачак иле”

В. Хәйруллина: “Кем ул солдат”**, “Чормада”**, “Әйләнгеч”**, “Бинокль”**, “Миңа охшаган малай”,

Г. Юнысова: “Керпенең кайгысы”*, “Скрипкачы чикерткә”*.

А. Юнысова: “Телевизор”

З. Мансур: “Кырмакка һәм малай”,

М. Шабаев: “Зәңгәр песи”, “Умырзаялар”,

М. Хөсәен: “Пескәем”**

Н. Ахунова: “Хоккулар”

Н. Мадьяров: “Өйгә керә алмады”*, “Шәп булдымы?”**,

А. Нигъматуллин: “Автопортрет”**, “Кар”*,

Ф. Зыятдинова: “Өебезнең кояшы”*, ””

Г Мөхәммәтшин: “Көчле булсам”, “Күбәләк”**.

Г. Хәсәнов: “Имән каргасы”.

Ф.Сафин: “Якты күл сагышы”.

З. Насыйбуллин: “Тик бернәрсәне белми”.

М. Газизов: “Мәйданчык”.

Мөжәһит: “Жәй”

Сөләйман: “Тау белән сөйләшү”

Н. Сафина: “Тал бәбкәсе”

Ә. Гаффар: “Әни йөрәге”

И. Гайфуллин: “Күкшә”

Л. Шәех “Картлар нигә шатлар”,

3 нче сыйныф.

Хайваннар турындагы әкиятләр

Халык авыз ижатының бер төре булган һәм жир йөзөндәге барлык милләтләрдә дә яшәп килүче, буыннан буыннарға күчеп йөри торган хайваннар турындагы әкиятләргә карата гомуми күзаллау булдыру. Әкиятләрнең гасырлар дәвамында үсеше. Гади вакыт тасмасы: 1) бик борынгы әкиятләр, 2) борынгы, 3) бик борынгы булмаган әкияти вакыйгалар турында аңлату.

Бик борынгы әкиятләрдә хайваннар арасындагы мөнәсәбәتلәр, аларның тышкы күренешләре төп урынны алып тора. Борынгы әкиятләрдә геройның аңы, хәйләгә осталыгына дан жырлана. Ә әкияти вакыйгалар исә үз эченә геройның изге эшләрен, аның сәләтен, киң күңеллеген күрсәтүне максат итеп куя. Йөрәмсәк әкиятләр турында күзаллау булдыру.

Мәсәл жанры

Мәсәлләрнең ике өлештән: хикәяләр (вакыйга) һәм моральдән (нәтижә, тәрбияви аңлату) торып аңлату. Мәсәлдәге хикәяләр өлешенә әкиятләрдән килеп чыгуына басым ясау. Мәсәлләрнең мораль өлешенә мөкальләр белән охшашлыгы. Мәсәл жанрының килеп чыгышы, үсеше. Бөтен дөнъяга танылган мәсәлчеләр: Эзоп, Ж. Лафонтен, И. Крылов, татар мәсәлчеләре К. Насыйри, Г. Тукай, М. Гафури, Г. Шамуков, Ә. Исхак һәм башка язучылар әсәрләрен өйрәнү.

Мөкаль жанры

Мөкальләр — ул борынгылар сүзе, аталар сүзе, картлар сүзе, тәҗрибә һәм хикмәт җимеше, хәтердә сакланырга тиешле хәзинә, халыкның күмәк фикере, тормыш кагыйдәсе, сүзгә дәлил, тормышта киңәш. «Мөкаль» сүзе гарәп теленнән алынган, «урынлы сүз яки тиешле урында әйтелгән сүз» дигән мәгънәне аңлатуын төшендерү. Төрле халык мөкальләре. Мөкальләргә сөйләмдә, мәсәлләрдә урынлы куллану.

Хикәя жанры турында күзаллау формалаштыру. Хикәя геройлары, аларның портреты һәм характер үзенчәлекләренә башкарган гамәлләргә аша чагылышы. Авторның үз героена мөнәсәбәте. Геройларга чагыштырма характеристика. Герой яшәгән тирәлек, пейзаж.

Әкият һәм хикәя жанрының үзгәлегенә турында күзаллау формалаштыру. Әкият һәм хикәя жанрларының композиция үзенчәлеген (күзәтүләр аша) аңлату. Укучы-тыңлаучыга табигый көчләргә серен, әкият геройларының серле тормыш агышын күрсәтү, хикәя геройларының характерында тормыштан алынган вакыйгаларны чагылдырып сөйләү.

Шигърият

Кеше һәм табигать бергәлеге. Дөнъяны шагыйрь күзлегеннән чыгып күзаллау. Әйләнә-тирә дөнъя матурлыгының шагыйрь өчен илһам чишмәсе булуына инандыру. Шигырьдә чагыштыру, сынландыру, эпитет.

Автор әсәрләрендә һәм халык авыз ижатында охшашлык. Чагыштыру, контраст, жанландыру кебек гади әдәби алымнарны таба белү. Жанлы сөйләмнең мөһим чараларын үзләштерү күнегүләре: темп, тавыш көче, тон, сөйләм мелодикасы (*тавышны күтәрү, түбәнәйтү*).

Вақыт тасмасы. Фольклор әсәрләреннән әкиятләргә вақыт тасмасында күрсәтү (*бик борынгы, борынгы, әкияти вакыйгалар*).

Библиографик культура формалаштыру

Эчтәлек бите белән танышу, аңа карап, кирәкле әсәрне китаптан таба белү, кече яшьтәге мәктәп баласының дәреслектән тыш эшчәнлеген оештыру: өй, мәктәп китапханәләреннән файдалану. Фән буенча сүзлек, белешмә әдәбият, вақытлы матбугат белән эшләр. Балалар китабы белән эшләр. Китапның төп өч элементын аеру: китап тышлыгы, китап төпсәсе, битләре. Китапны саклап тоту күнекмәләре булдыру. Төрле жыентыклар төзәргә өйрәнү.

Уку, сөйләү, тыңлау күнекмәләре формалаштыру

Сәнгатьле уку күнекмәләре формалаштыру (*интонация, тон, темп саклап кычкырып уку*). Автор бирергә теләгән картинаны күзаллау. Эчтән укый белергә күнектерү. Чылбыр рәвешендә укыганда, үз урынынны белеп, чират буенча уку. Укылган әсәргә анализ ясау. Уку техникасын үстерү.

3 нче сыйныфта укыла торган әсәрләр

Хайваннар турында төрле милләт халыклары әкиятләре

Әфган халык әкият: “Иң яхшы дару” , “Табышны ничек бүләргә?”

Уйгур халык әкият: “Тылсымлы китмән”

Инглиз халык әкият: “Көрән төстәге пингвин баласы.”

Монгол халык әкият: “Әтәч таңда нигә кычкыра?”

Манси халык әкият: “Куянынң колагы нигә озын?”

Кабарда халык әкият: “Жәнлекләр патшасы.”

Венгр халык әкият: “Комсызлык бәләсе.”

Африка негрлары әкият: “Сырны ничек бүлгәннәр?”

Эстон халык әкият.: “Куянынң ирене нигә ярык?”

Эвенк халык әкият: “Әтәч нигә кычкыра?”

Казакъ халык әкият: “Юмарт дөя”

Нугай халык әкият: “Карт һәм су анасы”

Норвег халык әкият: “Кабартма”

Алман халык әкият: “Сандугач белән Аю”

Каракалпак халык әкият Жәй белән Кыш нигә күрешми?

Латыш халык әкият: “Шайтанга ничә яшь?”

Литва халык әкият “Итагательле мәче”

Татар әдәбияты классиклары :

Г. Тукай: “Яшь агач”, “Көзге белән маймыл”, “Жил илә Кояш”, “Төлке белән йөзем жимеше”, “Аккош, Чуртан һәм Кыскач” **М. Жәлил:** “Яңгыр”, “Кичер, илем”. **Ф. Кәрим** “Ант”, “Ватаным өчен”. **М. Гафури:** “Мәймүн белән күзлекләр”, “Чикерткә белән кырмыска”, “Кәжә белән Төлке”, “Ике Каз белән Бака”, “Болын”, “Ике чебен” **Н. Исәнбәт:** “Ябалак белән Чыпчык”. **Ә. Исхак:** “Төлке белән виноград”, “Карт Имән белән Яшь егет” **К.Насыри:** “Төлке белән Этәч”, “Комсыз эт”, **Ш. Маннур** “Көзге урманда”, “Яратам” **Г. Бәширов** “Беренче кар”, “Ана каз белән ата каз һәм аларның уника бәбкәсе” “Безнең Татарстан”, **Ф. Хәсни** “Яфрактар коелганда” **А. Алиш:** “Утлы йомырка”. **Ш. Галиев:** “Иншаның файдасы”, “Сүзләре һәм үзләре”. **Г. Ахунов** “Канатлар кая илтә”. **Х. Туфан** “Казан”. **Н. Дәүли** “Бала болыт” **Ф. Яруллин:** “Хәйләкәр куян”, “Мактану бәләсе”, “Тылсымлы ачкыч”, **И. Юзеев:** “Матурлыкны гына алып кит”, “Хатасыз ничек язарга” **Р. Вәлиев:** “Барысын да яратам”, “Чыпчык”, “Минекә”,

Танылган татар, рус, чит ил язучылары һәм шагыйрьләре:

Эзоп: “Давыл белән Кояш”, “Балыкчы”.

Т. Яхин: “Карга белән төлке”

В. Радлов: “Карганың хәйләсе”

И. Юзеев: “Матурлыкны гына алып кит”, “Хатасыз нике язарга”

Ф. Мөслимова “Хыялый”

М. Әлимбаев “Салават күпере”

Н. Сладков “Күзалдавычлар”, “Кем остарак”, “Кышкы жәй”.

Г. Паушкин “Кыш”,

Г. Остер “Серне ачты”.

В. Гаршин: “Ил гизүче бака”

И. Крылов: “Аккош, Чуртан һәм Кысла”

Л. Толстой: “Зирәк Чәүкә”

Б. Рәхмәт: “Иң күнелле чак”, “Ничек өйрәнергә”.

Р. Миннуллин: “Кар бәйрәме”, “Хаталар өстендә эш”,

Р. Фәйзуллин: “Нефть”, “Безнең КамАЗ”, “Тугайда”, “Ничек яхшы булырга”, “Онытма, син!”

А. Алланазаров: “Кыш кайчан була?”, “Дустымны эзим”

К. Тәңрекулиев: “Эшчән” Гельды

А. Гыйләжев “Суык”

Г. Сабитов: “Тәүге шатлык”,

Г. Шамуков: “Көзге белән маймыл”, “Карга белән Төлке”,

Бүгенге көн язучылары һәм шагыйрьләре

Р. Вәлиева; “Жәй белән бала”, “Яңгыр, яу!”, “Китмә эле, берез тор”, “Яңгыр белән кояш”, “Көчле укучы”, “Кышкы ямь”, “Каникул вакытында”.

Н. Әхмәдиев “Чишмәгә суга барам”

Р. Харис: “Берсе калсын иде”

Л. Лерон: “Әкияти башламнар”, “Инша”, “Яңгырның ял көне”, “Хыял”, “Мәче малае Шукбай”, “Иртән уянасың килмәсә”, “Сүз тыңлыйсың килмәсә”, “Хыялый Акбай”

Э. Шәрифуллина: “Әкият кайда”
Г. Гыйльманов: “Көзге урман”, “Нәсел агачы”, “Дәү әтинен әтисе”,
В. Нуриев: “Инша”, “Хужалар тавында”, “Кем катырак суга”,
Г. Рәхим: “Безнең тауда”, “Иске самавыр торбасы”.
В. Нуруллин: “Бүреләр, үгез һәм без”
М. Галиев: “Жиләктән кайтканда”
Р. Корбан: “Көз нигә моңа”, “Мәктәпкә озату бәйрәме”.
Йолдыз: “Салават күпере”, “Антенналы бәрәңге”, “Охшашлык”, “Әтем югалды бүген”, “Белмәгәннен белми”, “Спортчы Шүрәле”, “Ике җаваплы табышмак”.
Р Мингалим: “Август каеннары”, “Уйларга кирәк”.
М. Саттар “Кырмыска белән тирес корты”
Х. Халиков “Рәхмәт сезгә, ветераннар”, “Витаминлы аш”,
Н. Гыйматдинова: “Дару”, “Сарбай”, “Болын патшасы”, “Казлар”.
В. Хәйруллина: “Тәрбияче попугай”, “Кем буламын”, “Хозурлык һәм горурлык”.
К. Тәхау “Көзге урман”
М. Мирза “Көздә бермәл”, “Көз”, “Болыт”, “Идел-йорт”, “Без бабайсыз үстек”, “Язның тәүге көннәре”.
Р. Мәннан “Без музейга барабыз”, “Кыш килә”
С. Шакир: “Таш белән кырмыска”
М. Хөсәен: “Китап”
С. Урайский “Кыш шатлыгы”
А. Әхмәтгалиева “Безнең чишмә”, “Болытта жиләк үсә”,
Г. Хәсәнов: “Корташар”, “Кыр казы”, “Гөблә”, “Май”.
И. Солтан: “Кар ник ява”, “Кар шыгырдый”.
М. Мазунов: “Карап торам”, “Яңа карлар ява”
Р. Гыйззәтуллин: “Батырлык”
А. Гыймадиев: “Шәмси мажаралары”
Г. Вәлиева: “Заман әкият”
К. Кәримов: “Кышкы мәтрүшкәләр”

4 нче сыйныф

Халык авыз ижаты

Мифлар турында гомуми кузаллау булдыру. Борынгы халыкларның тормышы, кеше һәм табигать арасындагы мөнәсәбәт. Тормыш агачы, тотем хайваннар һәм тотем үсемлекләр, кешеләрнең аларга карашы, борынгы традицияләрнең сакланышы.

Тылсымлы әкиятләр.

Дөнья турында борынгы кузаллаулар чагылышы. Тылсымлы әкият герое. Тылсым дөнъясы, тылсымлы предметлар, сихри саннар, сүзләр, тылсымлы булышчылар. Тылсымлы әкият законнары: әкият герое өеннән чыгып китә, максатка ирешү юлы (тылсым дөнъясы, карурманнар аша үтүче

юл, сынаулар, тылсымлы булышчы ярдәме, жиңү шатлыгы). Халыклар әкиятләренәң мифлар, легендаларда чагылышы.

Риваять һәм легендалар.

Риваять һәм легендаларда сөйләнгән геройлар, аларның кичерешләре. Тарихи бәйләнеш. Төрле атамалар, аларның килеп чыгышы. Риваять һәм легендаларда бирелгән вакыйгаларның әкиятләрдә чагылышы.

Автор әкиятләре

Автор әкиятләренәң халык әкиятләре белән охшашлыгы. (жанр һәм сюжет). Халык әкиятләренәң тылсым белән жиңүләр, автор әкиятләренәң акыл белән эш итеп уңышка ирешү, ярату һәм яратыла белүнең көче.

Фольклор жанрының тормышта, хәзерге вакытта яшәеше.

Халык традицияләре һәм бәйрәмнәре. Гимннар (Татарстан гимны). Халык һәм автор әкиятләре.

Хикәя

Хикәя жанры турында кузаллау формалаштыруны дәвам итү. Хикәя геройлары, аларның портретлары һәм характер үзенчәлекләре, башкарган гамәлләре аша чагылышы. Авторның үз героена мөнәсәбәте. Геройларга чагыштырма характеристика. Герой характерының катлаулылыгы, вакыт белән бәйләнеше. Герой яшәгән тирәлек, пейзаж. Хикәядәге чынбарлык чагылышы. Әдәби тел берәмлекләре.

Әкият һәм хикәя жанрының үзгәлеге турында кузаллау формалаштыру. Әкият һәм хикәя жанрларының композиция үзенчәлеген (күзәтүләр аша) аңлату. Укучы-тыңлаучыга табигый көчләрнең серен, әкият геройларының серле тормыш агышын күрсәтү, хикәя геройларының характерын тормыштан алынган вакыйгаларны чагылдырып сөйләү.

Шигърият. Кеше һәм табигать бергәлеге. Дөнъяны шагыйрь күзлегенән чыгып кузаллау. Әйләнә-тирә дөнъяның матурлыгы — шагыйрь өчен илһам чишмәсе булуга инандыру. Шигърьдә чагыштыру, сынландыру, эпитет. Автор әсәрләренәң һәм халык авыз иҗатында охшашлык. Чагыштыру, контраст, жанландыру кебек гади әдәби алымнарны таба белү. Жанлы сөйләмнең мөһим чараларын үзләштерү күнегүләре: темп, тавыш көче, тон, сөйләм мелодикасы (тавышны күтәрү, түбәнәйтү).

Әсәр авторлары турында

Шагыйрь, язучы, рәссамнарның биографиясе.

а) әсәрдә авторлар кичереше;

ә) автор күзәтүләренәң чагылышы;

б) хәзерге заман авторлары белән очрашу, балаларның авторга сораулары, җаваплар.

Библиографик культура формалаштыру.

“Эчтәлек ” белән танышу , аңа карап, кирәкле әсәрне китаптан таба белү, кече яшьтәге мәктәп баласының дәреслектән тыш эшчәнлеген оештыру: өй, мәктәп китапханәләреннән файдалану. Фән буенча сүзлек, белешмә әдәбият, вакытлы матбугат белән эшләү. Балалар китабы белән эшләү. Китапның төп төп элементларын аеру: китап тышлыгы, китап

төпсәсе, битләре. Китапны саклап тоту күнекмәләре булдыру. Төрле жыентыклар төзәргә өйрәнү. Әсәр авторлары турында мәгълүмат туплау.

Уку, сөйләү, тыңлау күнекмәләре формалаштыру

Сәнгатьле уку күнекмәләре формалаштыру (интонация, тон, темп саклап кычкырып уку) Автор бирергә теләгән картинаны күзаллау. Эчтән укый белергә күнектерү. Чылбыр рәвешендә укыганда үз урынынны белеп, чират буенча уку. Укылган әсәргә анализ ясау. Уку техникасын үстерү.

4 нче сыйныфта укыла торган әсәрләр

Халык авыз ижаты

Жир ничек яралган (легенда), **Күкнең күтәрелүе** (хикәят), **Айдархан һәм сәхабәләр** (легенда), **Пәйгамбәрнең тууы һәм аның балачагы**, **Абага чәчәге** (хикәят), **Ак бүре** (риваять), **Кырык кыз** (риваять), **Мәржән каласы һәм уника кыз** (хикәят), **Дөнья яратылу турында** (миф), **Хапи алла турында** (миф), **Чыршы ни өчен мәңге яшел** (легенда) **Әкиятләр:** Ак байтал, Ак бүре, Еланнар патшасы Шаһмара, Үги кыз, Ике кыз, Бумеранг (Австралия халык әкиятә)

Татар әдәбияты классиклары :

Кол Гали “Кыйссаи Йосыф”, **Г. Тукай:** “Таз”, “Яз галәмәтләре”, **З. Ярмәки** “Иртә”, “Ак каен”, **М. Жәлил:** “Дару”, **К. Насыри** “Каз итен коймакка төреп, каймакка манып ашау”, **Н. Исәнбәт:** “Кышкы төндә”, “Туган ил”, “Өч матур сүз”, **Ш. Бабич** “Тын төн”, “Габдулла әфәнде Тукаев”, **Дәрдемәнд** “Гали”, **А. Алиш:** “Сертотмас үрдәк”. **Ш. Галиев:** “Кол Галигә”, “Алсу дөнья”, “Жирдә миңа ни кирәк”, “Урман ява”, “Тукран сые”. **Г. Ибраһимов** “Укудан кайткач”, **Г. Галиев** “Бибкәй аланы”, **Ф. Әмирхан** “Кечкенә хезмәтче”, **К. Нәжми** “Нәсимәнең беренче эш көне”, **З. Бәшири** “Бер асрауның аһ-зары”, **Д. Аппакова** “Кечкенә Бануның тарихы”, **Н. Думави** “Беренче кар”, “Ятим бала”, **Ф. Яруллин:** “Буар елан”, **Р. Вәлиев:** “Кошлар кайта”, “Кайтчы Сөембикә”, “Эт кояшы”, “Ватаным”, **М. Мәһдиев** “Бәхилләшү”(өзек) **С. Хәким** “Яратам мин”, “Тегермән стөнасындагы язүлар”. **Ә. Фәйзи** “Асрарга бала бирәм”

Танылган татар, рус, чит ил язучылары һәм шагыйрьләре:

Ф. Хөсни “Малай белән солдат”. **Н. Сладков** “Тыштан ялтырый, эчтән калтырый”. **Л. Толстой:** “Слива төше”. **Р. Миңнуллин:** “Иртән иртүк”, “Атказанган сандугач”, “Машина тавышлы көчек турында кечкенәкият”, “Сабантуйда”, “Татарларым”. **Р. Фәйзуллин:** “Быелгы яз”, “Минем әти”. **Г. Сабитов:** “Кадерле ул туган як!”, “Чәчәк нигә боекты”. **Ж. Тәрҗеманов** “Шуктуган”, “Тукран малае Шуктуган”. **Х. Камалов** “Археолог”. **И. Туктар** “Букет”, “Бер каен үсә”. **М. Әгъләмов** “Матурлык минем белән” **К.**

Булатова “Кичә генә”. **Г. Хәсәнов:** “Аккош”, “Абага”, **Ш. Рәкыйпов** “Төнге очыш”

Бүгенге көн язучылары һәм шагыйрьләре

Р. Вәлиева “Изгеләр тавы”, “Энже чәчәк”, “Бөтен дөнья ак кына”, “Онытма!”

Н. Әхмәдиев “Хәерле иртә”. **Р. Харис:** “Зөләйха”, “Ак карлар арасында”, “Елмай”, “Туган жирем”, “Фронтвиклар”, **Р. Хафизова** “Кирлемән”. **Л. Лерон:** “Кыхмырый, Мыхмырый һәм Шыхмырый”. **Э. Шәрифуллина:** “Табигатьнең бер бөртеге”, “Без татар балалары”, “Тормыш яме”. **Г. Гыйльманов:** “Чишмәгә бардык”, “Кайтаваз”, “Курай”, “жавапсыз легенда”, “Минем исемем — Бүрек”. **В. Нуриев:** “Ачуланма инде, Илһам! **Г. Рәхим:** “Көз йөри”, “Көзге моң”, “Көзге урман”, “Песнәк”, “Апрель”. **Р. Корбан:** “Көз нигә моңлы”, “” Ярдәм итик”, “Курай”. **Йолдыз:** “Очрашу”. **Р Мингалим:** “Бүген төнлә күккә кара”. **Батулла** “Су ияләре” (әкият), “Терек-терек кырмыска”. **В. Хәйруллина:** “Хәерле көн”, “Алмаштыру”, “Наз”, “Чикерткә”,

М. Мирза “Көз”, “Балачак хатирәсе”. **Ф. Бәйрәмова** “Кара пулат”. **С. Шакир:** “Ландыш чәчәге”. **Мөжәһит** “Бер яфрак зары”. **Д. Гайнетдинова** “Исәнме, яңа көн”, “Батыр Хәбир”. **Л. Гыймадиева** “Кара урман, караңгы төн”. **Н. Сәйяр** “Айсылу”. **Р. Рахман.** “Кесәл”. **Р. Гыйззәтуллин:** “Язгы моң”

Н. Каштан “Әрем исә”. **Г. Вәлиева:** “Кызыктырсалар да”, “Карт алаша колагы”. **Ф. Тарханова** “Без бәләш пешерәбез”, “Килде пилмән ашыйсы”, **И. Нәбиуллина** “Тәмле тел”. **Ф. Мәжитов** “Яңгыр кызы Гөлтамчы”

Кушымталар

Әдәби уку буенча укучыларның белем һәм күнекмәләрен бәяләү нормалары

2 нче сыйныф

"5 " билгесе куела:

— әгәр укучы укыганның эчтәлеген аңласа, укыганда һәр авазны ачык итеп әйтсә, сүзләргә дөрес интонация белән, хәрәф һәм ижекләргә урынын алыштырмыйча, сүзләрне, озын сүзләргә ижекләп укый алса;
— сүзләргә басымны дөрес куеп, тыныш билгеләренә тукталып, жөмләр төрләрен тавыш төсмерләре белән аерып укый белсә;
— укытучы биргән сорауларга дөрес җавап таба белсә, текст буенча бирелгән иллюстрация буенча сөйләсә, әсәрнең эчтәлеген эзлекле рәвештә бирә алса; — Шигъри әсәрне яттан сәнгатьле итеп укый белсә.

"4" ле билгесе куела:

— Әгәр укучы укыганның эчтәлеген аңлап, сүзләргә дөрес әйтсә, кайбер сүзләргә ижекләп укыса;

- укыганда 1-2 урында сүз яки ижекнең урынын алыштырып, яки сүзләрне кабат-кабат әйтеп укыса;
- укылган әсәр әчтәлеге буенча сорауларга төгәл җавап бирә белсә, хаталарны үзе төзәтсә;
- шигырьне яттан укый алса.

"3"ле билгесе куела:

- әгәр укучы укылган әсәр әчтәлеген укытучы биргән сораулар буенча гына аңласа;
- сүзләрне ижекләп, минутына 25 ләп сүз укыса;
- сүзләр, жөмлөләр арасында пауза ясамыйча, 3-5 хата ясап укыса;
- әчтәлек сөйләгәндә эзлеклелек булмаса, хаталарны бары укытучы ярдәмендә генә төзәтә алса;
- шигырьне яттан белеп тә, укыганда хаталар булса.

"2"ле билгесе куела:

- сүзләрне хәрәфләр, минутына 25 сүздән дә аз укыса;
- укылган әсәрнең әчтәлеген аңламаса;
- укытучы сорауларына җавап бирә белмәсә;
- яттан сөйләгән вакытта хаталар күп ясаса.

3 нче сыйныф

"5" билгесе куела:

- укылган әсәрнең мәгънәсен аңлап, укыганда сүзләрне дәрәс һәм төгәл әйтеп укыса;
- текстны сәнгатьле итеп, логик басымнарны дәрәс куеп укыса;
- текстны мөстәкыйль рәвештә кисәкләргә бүлү, төп мәгънәсен әйтә, укыган әсәрнең әчтәлеген сөйли белсә;
- тексттан күрсәтелгән сүзләрне таба алса;
- геройларга характеристика бирә белсә;
- сүзлекләр белән төгәл эшләнсә;
- әсәрләрне яттан сөйли алса.

"4"ле билгесе куела:

- укыганда сүзләрне дәрәс әйтеп, озын сүзләрне ижекләп укыса; (1 нче яртыеллыкта)
- пауза, логик басымнар белән укыганда 1-2 хата җибәрсә;
- текстны кисәкләргә бүлгәндә яисә бирелгән өзекне эзләп тапканда хата ясаса;
- әсәрнең төп мәгънәсен аңлап та кайбер төгәлсезлекләр белән әйтә алса;
- яттан өйрәнгән текстны сәнгатьле итеп укып та паузалар, кабатлаулар белән сөйләнсә.

"3"ле билгесе куела:

- укыганда күпчелек сүзләрне хаталар белән укыса (1нче яртыеллык);
- сүзләрне укыганда хәрәфләрнең урынын алыштырса;

- текстның эчтәлеген бары тик укытучы сораулары белән генә сөйли алса, әсәрне кисәкләргә бүлгәндә кыенсынса;
- яттан өйрәнгән әсәрне төгәл белмәсә;

"2" ле билгесе куела:

- бер үк тавыш төсмере белән генә ижекләп укыса;
- укыганда 6 дан да күбрәк хата ясаса;
- укылган әсәрнең эчтәлеген аңламаса;
- укыган әсәренең эчтәлеген сөйли белмәсә;
- ятлаган әсәрен сөйли алмаса.

4 нче сыйныф

"5 " билгесе куела: әгәр:

- укыганда аңлап, сәнгатьле итеп, тиз, пауза һәм логик басымнарны дөрес куеп интонация белән укыса;
- әсәр эчтәлеген тулысынча, кыскача һәм өлешләп сөйли алса, укылган текстның планын төзеп, шул план нигезендә эчтәлекне бирә белсә;
- төрле сүзлекләр белән төгәл эшли белсә, сүзләрнең мәгънәләрен шулардан таба алса;
- тексттан өзекләр, теге яки бу өлкәне чагылдырган эпизодлар табып, хикәяләр төзегәндә аларны урынлы файдалана белсә;
- яттан өйрәнгән текстны сәнгатьле итеп сөйли алса.

"4" ле билгесе куела: әгәр:

- сүзләрне дөрес әйтеп йөгерек укый алса, укыганда логик басым, тыныш билгеләренә игътибар итсә;
- текстны укыганда 1-2 хата жибәрсә;
- әсәр эчтәлеген тулысынча, кыскача һәм өлешләп сөйли алса, укылган текстның планын төзеп, шул план нигезендә эчтәлекне бирә белсә;
- укылган әсәрнең төп мәгънәсен таба белсә;
- ятлап укыганда сәнгатьле итеп укыса, ләкин паузалар, кабатлаулар ясаса.

"3" ле билгесе куела: әгәр:

- укыганда сәнгатьлелек житмәсә, 3-5 хата ясаса;
- әсәр эчтәлеген тулысынча, кыскача һәм өлешләп укытучы сораулары аша гына сөйли алса, укылган текстның планын төзегәндә кыенсынса, шул план нигезендә эчтәлекне бирүдә укытучы ярдәменә таянса;
- яттан укыганда хаталар жибәреп, аларны үзе төзәтә белсә;

"2" ле билгесе куела: әгәр,

- укыганда бик күп хаталар ясаса, сүзләр, ижекләренә әйтеп бетермичә укыса;
- укыганда 6 дан да күбрәк хата ясаса;
- эчтәлек сөйләгәндә эзлеклелекне сакламаса;
- әсәр эчтәлеген сөйли алмаса, укытучы ярдәме белән дә план төзеп, шул план нигезендә укылган әсәр эчтәлеген бирә белмәсә;

— ятган өйрөнөлгөн эсэрне сөйли алмаса.